

Biblioteksassistent

En yrkesroll i förändring

EVA SAVAZZI

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

© **Eva Savazzi, 2012**

Mångfaldigande och spridande av innehållet i denna uppsats
– helt eller delvis – är förbjudet utan medgivande.

Svensk titel: Biblioteksassistent: En yrkesroll i förändring

Engelsk titel: Library assistant: A changing professional role

Författare: Eva Savazzi

Färdigställt: 2012

Handledare: Roger Blomgren, Arja Mäntykangas.

Abstract: Little attention has been paid in the literature to library assistants in Swedish public libraries. In this bachelor thesis, the professional role, work duties, career prospects and status of library assistants are examined at two public libraries. Because of a scarcity of published information on the development of this profession in Swedish public libraries, retired library assistants, as well as currently employed library assistants, librarians and a library head were interviewed.

Since the '80s, work duties of library assistants have changed, with a reduction in some of the more manual aspects of library work, the development of new duties and, overall, an increasing similarity in the duties performed by library assistants and librarians.

Additionally, the public perception of library assistants as a category distinct from librarians was investigated by distributing questionnaires to library patrons. Contrary to expectations prompted by statements in the literature, a substantial portion of visitors was found to be aware of the two separate categories.

Library assistants at Swedish libraries have no career prospects, unless they undertake studies in their own free time and at their own cost, and obtain a librarian degree. A difference between the situation of library assistants in Sweden and corresponding professional categories in a few other countries is that, at present and for several years, no formal education for library assistants has been available in Sweden. Plans for a reintroduction of such education were indefinitely shelved in 2004, principally because of the opposition of librarians' professional associations and trade unions.

Nyckelorden: bibliotek, biblioteksassistent, bibliotekspersonal, folkbibliotek, yrkesroll, profession, arbetsuppgifter, förändring.

Innehållsförteckning

1	Inledning.....	3
1.1	Syfte och forskningsfrågor	3
1.2	Avgränsningar.....	4
2	Tidigare forskning och litteraturgenomgång	4
2.1	Biblioteksassistenter i andra länder	5
2.1.1	Norge	5
2.1.2	Storbritannien	6
2.1.3	USA	6
2.1.4	Kanada.....	8
2.1.5	Australien.....	9
2.1.6	Nya Zeeland.....	9
2.1.7	Sammanfattningsvis.....	10
2.2	Teoretisk bakgrund	10
3	Metod och material	12
3.1	Analysinstrument och kunskapsanspråk.....	12
3.1.1	Koppling mellan forskningsproblem och vald metod	13
3.1.2	Analys av material och forskningsetiska överväganden.....	13
3.2	Beskrivning av studieobjekt och genomförandet	13
3.3	Urval av material och inom valt material	14
3.3.1	Enkät och intervjuguide till biblioteksassistenter	15
3.3.2	Intervjuguide till bibliotekschef och bibliotekarier	16
3.3.3	Observationer och intervjuer i praktiken.....	16
3.3.4	Enkät till kunder	17
4	Redovisning av min undersökning	18
4.1	Redovisning av svaren från pensionerade biblioteksassistenter	18
4.1.1	Kommentarer från deltagare.....	19
4.2	Redovisning av undersökning på bibliotek 1	20
4.2.1	Enkät till biblioteksassistenter vid bibliotek 1	20
4.2.2	Intervju till biblioteksassistenter vid bibliotek 1	21
4.3	Redovisning från bibliotek 2	22
4.3.1	Intervju med bibliotekschef vid bibliotek 2.....	22
4.3.2	Intervju med bibliotekarier vid bibliotek 2.....	23
4.4	Redovisning från enkät till besökare	23
5	Resultatgenomgång och diskussion	24
5.1	Assistenternas arbetsuppgifter över tid.....	25
5.1.1	Arbetsuppgifter på 1980- och 90-talet.....	25
5.1.2	Arbetsuppgifter på 2000-talet.....	25
5.1.3	Nuvarande arbetsuppgifter	26
5.1.4	Sammanställning av ändringar i arbetsuppgifter	26
5.2	Formell utbildning för biblioteksassistenter och bibliotekarier	27
5.2.1	Vidareutbildning från assistent till bibliotekarie	28
5.3	Anställningsvillkor och anställningskrav	29
5.4	Löneutveckling för biblioteksassistenter	30
5.5	Biblioteksassistenter i Sverige.....	30

5.5.1 Jämförelse av biblioteksassistenterna i Sverige och i andra länder.....	32
6 Slutsatser.....	33
6.1 Vidare tankar och förslag till fortsatt forskning	35
Käll- och litteraturförteckning.....	36
Bilagor.....	i
Bilaga I.....	i
Bilaga II	v
Bilaga III.....	vii
Bilaga IV.....	viii
Bilaga V	ix
Bilaga VI.....	x
Bilaga VII	xi

1 Inledning

Bibliotekarier i flertalet länder är professionella med en examen i biblioteks- och informationsvetenskap. Idag anställer dock de flesta bibliotek i Sverige även biblioteksassistenter. I andra länder, bl.a. Förenta Staterna och Storbritannien, går biblioteksassistenter under olika namn, exempelvis *paraprofessionals*, ”ickeprofessionella” (*nonprofessionals*), ”icke-akademisk personal i en akademisk institution” (*non-academic personnel in an academic institution*) (t.ex. Litwin, 2010).

Inför valet av ämne till min kandidatuppsats kom jag fram till att det finns många frågetecken att studera kring biblioteksassistenternas yrkesroll i Sverige, eftersom jag nästan inte hittade någon litteratur om det, vilket förvånade mig. Denna yrkeskategori finns ju också, och omfattar ett ansevärt antal biblioteksanställda (2 806 år 2010, enligt Kierkegaard och Warne, 2011, s.1, dvs. nästan lika många som bibliotekarier, som var 3 144 enligt samma källa). Jag är en av assistenterna då jag arbetar på en folkbiblioteksfilial som biblioteks/IT- och ekonomiassistent sedan flera år, inklusive under studietiden till bibliotekarie. Jag har alltså en betydande och direkt erfarenhet av assistentrollen i denna sektor och därför vill jag fördjupa mig i detta i min kandidatuppsats som blivande bibliotekarie.

I dagens biblioteksmiljö verkar det enda konstanta vara förändring (t.ex. Rodgers, 1997, s. 20-21; Bedford, 2008, s.62-63). Med denna studie vill jag belysa förändringen av biblioteksassistenternas roller under tre decennier. Införandet av automatisering med robotar och självbetjäning är en av de dramatiska orsakerna till förändringar av personalens arbetsuppgifter. Idag finns det biblioteksassistenter på de flesta svenska folkbibliotek. De arbetar sida vid sida med bibliotekarierna. På många bibliotek utför de i stort sett samma arbetsuppgifter som bibliotekarierna, men utan att ha någon akademisk utbildning i biblioteksvetenskap. Därför är det också mycket som - under ytan - skiljer de båda yrkesgrupperna åt. Det är det som väckt mitt intresse för detta arbete.

1.1 Syfte och forskningsfrågor

Syftet med denna uppsats är att utforska hur biblioteksassistenternas anställningskriterier, arbetsvillkor och arbetsuppgifter har utvecklats och ändrats på folkbiblioteken i Sverige mellan 1980-talet och 2010-talet utifrån ett antal intervjuer. Som ovan nämndes, finns det endast lite svensk litteratur om ämnet. Studien kommer därmed att likna en förstudie.

Mina grundläggande forskningsfrågor kan formuleras på följande sätt:

- *Hur har biblioteksassistenternas arbetsuppgifter förändrats under tiden? Denna fråga är viktig i samband med nuvarande tendenser och möjliga framtida utvecklingar. Till exempel, är bibliotekariernas och biblioteksassistenternas arbetsuppgifter fortfarande lika väl skilda åt som de brukade vara förut, eller*

skapar en eventuell konvergens i arbetsuppgifter en konkurrenssituation mellan de två kategorierna? Med konkurrenssituation menar jag att bibliotekarierna kan uppleva biblioteksassistenter som konkurrenter om samma arbetstillfällen och arbetsuppgifter, och kan reagera genom att på olika sätt begränsa assistenternas möjligheter att ta över bibliotekariernas arbetsuppgifter (se också avsnitt 2.2).

- *Finns det en formell utbildning till biblioteksassistent?*
- *Har biblioteksassistenter möjligheter till karriärutveckling?*
- *Är biblioteksbesökare medvetna om att bibliotekspersonalen är uppdelad i bibliotekarier och assistenter?* Eftersom folkbiblioteken är en allmän tjänst, kan allmänhetens uppfattningar påverka status och förutsättningarna för de två yrkena, och politikernas inställningar till dem. Detta kan i sin tur påverka framtida utvecklingar för biblioteksassistentyrket (t.ex., kan antalet biblioteksassistenter förväntas öka eller minska?).

1.2 Avgränsningar

Jag studerade i denna uppsats endast biblioteksassistenter på folkbibliotek. Jag tog inte hänsyn till biblioteksassistenter i andra typer av bibliotek, t.ex. skol- eller universitetsbibliotek. Att inkludera assistenter vid andra typer av bibliotek skulle göra studien för bred, med hänsyn till att denna studie inte kan baseras på tidigare uppsatser.

Min studie skiljer sig från tidigare uppsatser (Lindvall och Meyer, 2008; Göransson och Jarnbjer, 2001) genom att den koncentrerar sig på biblioteksassistenter. Bibliotekariernas arbetssituation och arbetsuppgifter diskuteras i denna uppsats endast i jämförelse med biblioteksassistenternas.

Medan det historiska perspektivet (dvs. utvecklingen under ungefär tre decennier) är en del i denna studie, koncentrerar sig andra uppsatser (se ovan) på den aktuella situationen under tiden då studierna utfördes.

2 Tidigare forskning och litteraturgenomgång

Gemensamt i flera länder, och särskilt i Sverige, är att arbetsrollerna/arbetsuppgifterna, och deras utveckling över tid, av biblioteksassistenter och motsvarande kategorier är dåligt dokumenterade i litteraturen (t.ex. Howarth, 1998, s.535-538). Ändringarna i deras status inom biblioteksvärlden, samt löner, är ännu sämre dokumenterade i litteraturen, och svåra att dokumentera utifrån offentliga handlingar.

Jag är inte medveten om någon aktuell forskningslitteratur som endast fokuserar på biblioteksassistenter i Sverige. Jag hittade dock två magisteruppsatser som jämför bibliotekarier med biblioteksassistenter (Lindvall och Meyer, 2008; Göransson och Jarnbjer, 2001). Det finns däremot gott om litteratur på engelska, rörande biblioteksassistenter i andra länder (se nedan).

2.1 Biblioteksassistenter i andra länder

Eftersom det inte finns så mycket litteratur om biblioteksassistenter i Sverige bestämde jag mig för att jämföra deras situation med motsvarande yrkeskategorier i andra länder, där mer forskning finns att tillgå.

Biblioteksassistenter som en yrkeskategori skild från bibliotekarier finns i en rad andra länder. Den följande sammanfattningen handlar huvudsakligen om engelskspråkiga länder, eftersom den relevanta litteraturen är lättare för mig att läsa. I samtliga länder som den lästa litteraturen handlar om, har biblioteken under flera år brottats med problem skapade av ständigt minskande finansiella resurser samt ökande krav från allmänheten. En konsekvens är att kommuner/städer ofta anställer biblioteksassistenter i arbetsroller som tidigare var typiska för bibliotekarier, som ett sätt att minska driftskostnaderna (t.ex. Wilson och Hermanson, 1998; Haigh och Cullen, 2006, s. 447-448).

Biblioteksassistenternas funktion har, som sagt, ständigt varit ett ämne för diskussion i engelskspråkig litteratur (t.ex. Rodgers, 1997; Goulding, 1999; Bedford, 2008). I Bedford (2008) finns det t.ex. intressanta jämförelser angående arbetsuppgifter, regler och krav på färdigheter, för båda bibliotekarie- och biblioteksassistentyrkena.

Som Howart (1998, s. 535) och Bedford (2008, s.4) påpekar, består merparten av litteraturen på engelska om biblioteksassistenterna av opinioner och politiska uttalanden i publikationer av professionella föreningar, och endast till mindre del av forskningsresultat. Detta stämmer väl överens med min uppfattning av hur biblioteksassistenter diskuteras i svensk litteratur, där politiska och fackliga kommentarer är vanligare än forskningsresultat (se nedan).

Det är intressant att undersöka hur situationen kan beskrivas angående utbildning, utbildningskrav och arbetsmiljön för biblioteksassistenter i Sverige, jämfört med andra länder där folkbiblioteken också är välutvecklade och väletablerade i samhället. Information om situationen i andra länder ger ett bättre perspektiv på hur biblioteksassistenter rekryteras, deras karriärmöjligheter, samt hur bibliotekarie- och biblioteksassistentyrkena betraktas i samhället. Den kan också belysa vilka aspekter av situationen för biblioteksassistenter som kan betraktas som typiska för professionen på internationell nivå, och vilka som är särskilda för Sverige och avviker från situationen i andra länder.

I ett senare avsnitt (5.5.1) jämför jag situationen för biblioteksassistenter i Sverige och andra länder.

2.1.1 Norge

Biblioteken har inga formella utbildningskrav för att anställa biblioteksassistenter, enligt norska bibliotekstjänsten (anonym, 2009).

2.1.2 Storbritannien

Bibliotekarier i Storbritannien måste tillhöra *Chartered Institute of Library and Information Professionals* (CILIP) (Haigh och Cullen, 2006, s.447). Enligt Lindvall och Meyer (2008, s.17) finns det ingen biblioteksassistentutbildning i Storbritannien. Det har funnits en *British Library Assistants' Association* under sent 1800-tal och tidigt 1900-tal (enligt mina Google sökningar), men finns inte för närvarande.

Allmänheten är generellt inte medveten att det finns två olika yrkeskategorier som jobbar på bibliotek (Goulding, 1996, s. 17). På de flesta bibliotek möts kunderna av assistenter när de kommer in till ett bibliotek, och det är assistenter som har mest kontakt med kunderna (Goulding, 1996, s. 17).

Arbetsituationen och lönerna för *library support staff* (vilket inkluderar främst biblioteksassistenter) i Storbritannien upplevs ofta som otillfredsställande (Goulding, 1993, enligt Goulding, 1996, s. 18-24).

2.1.3 USA

I Förenta Staterna brukar man använda tre yrkeskategorier: *librarian* (bibliotekarie), *library technician* (bibliotekstekniker) och *library assistant* (biblioteksassistent). *Bookmobile driver* (förare av mobila bibliotek) betraktas också på samma nivå som *library assistant* (Bureau of Labor Statistics, enligt Colorado State Library, 2000). *Library technician* (också kallat *library paraprofessional*) betraktas som en kategori mellan bibliotekarie och biblioteksassistent, och har ingen direkt motsvarighet i Sverige. De utför arbetsuppgifter som ofta utförs av bibliotekarier i Sverige (t.ex. katalogisering i datasystem) och ansvarar, tillsammans med bibliotekarier, för underställda biblioteksassistenter. De sistnämnda utför oftast enklare, manuella arbetsuppgifter som sortering och bokuppsättning (åtminstone enligt officiella arbetsbeskrivningar). American Library Association (2011) anger en lista på tretton olika benämningar som används för biblioteksassistenter. Goulding (1996, s. 14) anger femton, och Rogers (1997, s. 1) sexton. Både benämningar och arbetsuppgifter varierar från bibliotek till bibliotek.

Wilson och Hermanson (1998) samt Davidson-Arnott och Kay (1998, s. 554) sammanfattade utbildningen och träningen för biblioteksarbetare i Förenta Staterna. Till skillnad från Sverige har det länge funnits utbildning och träning till bibliotekstekniker och biblioteksassistenter (*Library Technical Assistants*), samt lagstiftning om utbildningskraven i flera delstater.

Ett nationellt certifieringsprogram för biblioteksassistenter har länge diskuterats i t.ex. USA (Grady och Marson, 2008) och en *Council on Library/Media Technicians* existerar sedan 1967 (ibid., s. 4). Flera delstater i USA har professionella certifieringar för biblioteksassistenter och olika specifika utbildningar för biblioteksassistenter är tillgängliga. I en sammanfattning beskriver Martinez (1989) utvecklingen av biblioteksassistentyrket mellan 1897 och 1989 i USA. American Library Association (1995) sammanfattade litteraturen och kongresser om *library support staff* mellan 1971

och 1996. Colorado State Library (2000) sammanfattade deras löne- och anställningsförhållanden under senare delen av 1990-talet.

Om man endast jämför de relevanta kursbenämningarna, kan utbildningsprogrammen för bibliotekariet framstå som ganska lika programmen för biblioteksassistenter, dock finns det skillnader i innehållet av kurserna (Auld, 1990, citerat av Wilson och Hermanson, 1998, s. 480; Davidson-Arnott och Kay, 1998, s. 554). T.ex. brukar undervisning om indexering för bibliotekariet innehålla information både om hur man söker i indexeringssystemen och hur man skapar bibliografisk information, medan undervisning för biblioteksassistenter koncentrerar sig på praktisk sökning (Wilson och Hermanson, 1998, s. 480). En ytterligare skillnad är att utbildning till bibliotekariet brukar ges inom universitet eller högskola, medan utbildning till biblioteksassistenter ligger på gymnasie- eller teknisk högskolenivå (Wilson och Hermanson, 1998, s. 480). En konsekvens är att utbildade bibliotekariet förväntas ha ett bredare val av arbetsområde och högre löner än utbildade biblioteksassistenter. I praktiken får dock utbildade bibliotekariet svårare att hitta heltidsanställning än biblioteksassistenter (Wilson och Hermanson, 1998, s. 481).

White (1991, s. 69) och Wilson och Hermanson (1998, s. 487) påpekar en skillnad mellan utbildning före anställningen och träning efter anställningen som är högst relevant i samband med avsaknaden av en formell biblioteksassistentutbildning i Sverige, dvs. att utbildning brukar ge kunskaper som är svåra eller omöjliga att uppnå även under många år av träning på arbetsplatsen. Enligt White (1991, s. 69) motsvarar inte ens tjugo år av arbete resultaten av en formell utbildning. En vidare skillnad är att utbildning brukar behålla sitt värde över tid medan träning på arbetsplatsen lätt blir föråldrad (White, 1995, s. 44; Wilson och Hermanson, 1998, s. 487).

American Library Association (2011) påpekar att personal utan MLS (*Master of Library Science*, som krävs för anställning som bibliotekarie) finns på alla nivåer inom bibliotek, från den högsta biblioteksledningen, samt att MLS-innehavare också finns bland anställda i befattningar som inte kräver titeln. Biblioteksassistenter är mer och mer involverade i arbetsuppgifter som tidigare brukade betraktas som typiska för bibliotekariet, inklusive katalogisering och databasunderhåll (Younger, 1996). Flera andra arbetsuppgifter för biblioteksassistenter och motsvarande kategorier nämns av Bureau of Labor Statistics (2010a), som också i detalj beskriver deras arbetsuppgifter, samt den ökande trenden att ge arbetsuppgifter till assistenter som tidigare utfördes av bibliotekariet.

Downshifting, dvs användningen av biblioteksassistenter i roller traditionellt utförda av bibliotekariet, har studerats av flera författare (t.ex. Cottam, 1986; Oberg, Mentges, McDermount och Harusadangkul, 1992; Turner och Grotzky, 1995; Kemp, 1995; Huling, 1996; Rider, 1996; Wilson och Hermanson, s. 489-490). *Role blurring* är ett annat uttryck som används med samma mening (Wilson och Hermanson, s. 489).

Career ladder är ett vanligt uttryck som beskriver hur en anställd kan förväntas utveckla sin karriär inom en generell profession och på ett sätt som tillfredsställer ens potential och ambition. Enligt Wilson och Hermanson (1998, s. 491) är den *career ladder* som är

tillgänglig för biblioteksanställda otillräcklig. De föreslår vidareutbildning som ett sätt att förbättra situationen.

Enligt Bureau of Labor Statistics (2010a) fanns det år 2008 i USA sammanlagt 242 600 tjänster som motsvarar biblioteksassistenter. Antalet sådana tjänster väntas öka med ungefär 10% mellan 2008 och 2018 (ibid.). 61% av tjänsterna var på deltid år 2008 (ibid.). I jämförelse är bibliotekarierna betydligt färre i antal (159 900 år 2008), dock mer sällan anställda på deltid (25%), och antalet tjänster förväntas öka i samma takt som biblioteksassistenternas (Bureau of Labor Statistics, 2010b).

2.1.4 Kanada

Formella program för utbildning av biblioteksassistenter (*library technicians*) finns i Kanada sedan 60-talet (Davidson-Arnott och Kay, 1998, s. 540-541). Tidigare litteratur om programmen sammanfattas av ovan nämnda författare. Utbildningen bestod under 1998 av kurser under sammanlagt två år på högskolenivå, och erbjöds vid flera högskolor antingen som heltids- eller deltidstudier.

Enligt Davidson-Arnott och Kay (1998) debatteras det om referenssökning i databaser (ibid., s. 541-542) och katalogisering (ibid., s. 543) lämpligen bör utföras av biblioteksassistenter, eller endast av bibliotekarier. Biblioteksassistenterna är dock utbildade med specifika kurser om datasökning, referenssökning och katalogisering, och är i princip kvalificerade att utföra sådana arbetsuppgifter. Det är däremot okontroversiellt i Kanada att biblioteksassistenter arbetar med inköp, cirkulation, fjärrlån (ibid., s. 543) samt databassökning (s. 544). Fjärrlån är lån som involverar utlåning från ett bibliotek till kund i ett annat bibliotek (*interlibrary loan* på engelska).

En viktig skillnad från Sverige är att i Kanada har ofta biblioteksassistenter ledande roller inom inköp, cirkulation och fjärrlån. Biblioteksassistenter som har större arbetsuppgifter inom forskning och databassökning innehar oftast bredare kvalifikationer, förutom utbildningen till biblioteksassistenter (ibid., s. 544). Utbildade bibliotekarier är verksamma i merparten av *advisory committees* för utbildning av biblioteksassistenter.

Tidigare innehöll en typisk studieplan till biblioteksassistent olika generella kurser med syfte att ge en bredare kunskapsbas (t.ex. kurser i engelska på högskolenivå), vilket ansågs som nyttigt för professionen (ibid., s. 545). Under 90-talet minskade dock omfattningen av generella kurser, medan kurser om databassökning, fjärrlån och Internetanvändning ökade (ibid., s. 547).

Biblioteken i Kanada växte starkt under 60-talet (ibid., s.548), vilket resulterade i brist på utbildade bibliotekarier och troligen påskyndade utvecklingen av utbildningar till biblioteksassistenter. Samtidigt påpekas (ibid., s. 549-550) att det oftast saknas formella krav för anställning som bibliotekarier såväl som biblioteksassistenter.

Moriarity (1982, citerat av Davidson-Arnott och Kay, 1998, s. 550) resonerar att det är fördelaktigt för alla involverade parter (inklusive bibliotekarier) att biblioteksassistenter

utbildas på ett formellt sätt, jämfört med träning på arbetsplatsen efter anställning. Utbildade biblioteksassistenter har också mycket lättare än icke-utbildad personal att bli omplacerade när personalen måste minskas p.g.a. nedskärningar av personalens storlek (Davidson-Arnott och Kay, 1998, s. 550).

En vidare konsekvens av formella utbildningar till biblioteksassistenter är att de som gick utbildningen är mindre benägna att söka sig vidare till annat arbete (ibid., s. 551). På ett sätt som delvis liknar situationen i Sverige, enligt Davidson-Arnott och Kay (1998, s. 552) har biblioteksassistenter i Kanada ofta akademiska utbildningar i andra områden än biblioteksvetenskap, och antalet studerande till biblioteksassistenter som redan har andra utbildningar fortsätter att växa.

2.1.5 Australien

Också i detta land finns det, sedan 1970, specifika utbildningar på högskolenivå för biblioteksassistenter med en längd på två år. På 70-och 80-talet fick studenterna skaffa praktisk erfarenhet av biblioteksarbete, eller arbeta på ett bibliotek innan studierna är avslutade (Hyland och Naylor, 1993).

Sedan 1990 sattes vikten av utbildningen på *competency based training* (kompetensbaserad träning), dvs. man lär sig de praktiska färdigheter som tros komma till användning på arbetsplatsen, och det tidigare kravet på erfarenhet av biblioteksarbete togs bort (Lijnzaad och Atkins, 2001). Kurserna utvecklas med stöd av nationella organisationer för biblioteksanställda (Bowman, 1988; Nettlefold, 1989; Bailey, 1993; Hyland och Naylor, 1993; alla enl. Davidson-Arnott och Kay, 1998, s. 554-555).

2.1.6 Nya Zeeland

Situationen sammanfattades av Haigh och Cullen (2006). Det har blivit vanligt att träffa biblioteksassistenter i roller och arbetsuppgifter som var traditionella för bibliotekarier, t.ex. vid informationsdisken (ibid., s. 447). Det finns inte heller någon uppenbar skillnad mellan professionella, paraprofessionella och icke-professionella bibliotekarier (s. 450), vilket antagligen motsvarar biblioteksassistenterna. Man finner också biblioteksanställda utan bibliotekarieutbildning som *senior librarians* and *library managers* (s. 450).

Forskare har skrivit mycket om ändringarna av bibliotekariernas roll, men mycket mindre om biblioteksassistenternas roller, om vad de faktiskt gör, förväntas göra och om vilken utbildning och träning de bör genomgå. Enligt Dillon (2000, s. 90, enl. Haigh och Cullen, 2006) har assistenterna en mängd olika roller och arbetsuppgifter, och termerna "bibliotekarie" (*librarian*) och "biblioteksassistent" (*library assistant*) används på ett lösare sätt än i Storbritannien (särskilt i mening att en bibliotekarie i Nya Zeeland inte behöver tillhöra någon bestämd yrkesförening). Det finns endast små skillnader i arbetsuppgifter för biblioteksassistenter med eller utan bibliotekarieutbildning (Haigh och Cullen, s. 453)

Utbildningskraven för anställning som biblioteksassistent bestäms i stort av själva biblioteket (Haigh och Cullen, 2006, s. 447-448).

2.1.7 Sammanfattningsvis

Biblioteksassistenter i flertalet länder som diskuteras i föregående sektioner utför ett mer varierande urval av arbetsuppgifter än bibliotekarier. Specifika utbildningar för biblioteksassistenter finns i ett flertal länder (t.ex. USA, Australien och Kanada). Gemensamt för flera länder är att bibliotekarier, t.o.m. på de högsta tjänstenivåerna, inte behöver ha en formell bibliotekarieutbildning, utan kan ha andra utbildningar. Bibliotekspersonal med bibliotekarieutbildning är inte heller nödvändigtvis anställd som bibliotekarier, utan kan vara biblioteksassistenter. Gränserna mellan bibliotekarier och biblioteksassistenter verkar därmed vara suddigare och mindre styva än i Sverige (se också nedan). Det är uppenbart att assistenternas arbetsuppgifter har blivit mer och mer likartade bibliotekariernas i ett flertal länder. I vissa länder (t.ex. USA och Kanada) har man noterat en tendens för biblioteksassistenter att lättare bli anställda än bibliotekarier, antagligen därför att assistenter ofta har en specifik utbildning som liknar bibliotekariernas, dock förväntas assistenternas löner vara lägre än bibliotekariernas.

2.2 Teoretisk bakgrund

Abbott (1988) analyserade hur professioner som baseras på specialiserad kunskap får och behåller sin status i samhället (ibid., s. 33), bl.a. genom att tillämpa speciella kunskaper (ibid., kap. 8), att representeras av professionella föreningar (ibid., s. 80-83), samt att kräva en särskild utbildning eller behörighet för utövandet av professionen (ibid., s. 79-80). Bland Abbotts grundläggande idéer, som återkommer i hela boken, är att professionerna är sammankopplade system som interagerar och tävlar dynamiskt med varandra och i sin tur innehåller interna, dynamiska strukturer. *Jurisdiction* (jurisdiktion) är också ett centralt begrepp i Abbotts ramverk, och det används för att förklara de sammanlagda metoderna som används av en profession för att skydda sitt exklusiva revir i ständigt tävling mot andra professioner och behålla sin status i samhället.

Det råder inget tvivel om att bibliotekarier bör betraktas som en informationsprofession (*information profession*) enligt Abbotts ram (s. 215-246). Abbott diskuterar bibliotekarier (bl.a. s.217-225) i samband med andra professioner (särskilt IT professionella), samt variationer av professionella inställningar och specialiseringar inom biblioteksyrken, dock diskuteras inte biblioteksassistenter som en separat profession eller särskild kategori.

I relation till Abbotts konceptuella ram, kan man ställa frågan om bibliotekarier och biblioteksassistenter i Sverige bör betraktas som skilda (men sammankopplade och interagerande) professioner, eller som interna strukturer inom en bredare biblioteksprofession. Denna fråga kan besvaras genom att undersöka relationerna mellan de två kategorierna av biblioteksanställda, i vilken omfattning och under vilka

villkor bibliotekspersonal kan flytta mellan de två yrkeskategorierna/professionerna, samt hur allmänheten som använder biblioteken uppfattar de två kategorierna. Allmänhetens uppfattning är viktig i samband med professionens/professionernas status i samhället, enligt Abbotts konceptuella ram.

I denna uppsats betraktas *bibliotekarier* som en kategori av bibliotekspersonal som har bibliotekarieutbildning och är formellt anställda som bibliotekarier. Även biblioteks- och enhetschefer har bibliotekarieutbildning (dock med minst ett undantag; uppsatsförfattarens biblioteksbesök på Diesilverkstaden bibliotek, Nacka kommun, 2006). Bibliotekarier kan bli chefer efter att de samlat en väsentlig erfarenhet av ledarskap (t.ex. som projektledare).

Idag omfattar *biblioteksassistenternas* kategori all bibliotekspersonal utan bibliotekarieexamen som arbetar tillsammans med bibliotekarier. Under mina intervjuer med pensionerade biblioteksassistenter (se nedan) hörde jag att ett antal befattningar/benämningar brukade användas istället för, eller tillsammans med biblioteksassistent: *kanslist*, *kontorist*, *biträde*. Olika termer brukade användas vid olika bibliotek, och det är inte helt klart för mig på vilket sätt de olika kategorierna skilde sig från varandra. Sedan mitten av 80-talet bytte alla andra kategorier av icke-bibliotekarier namn till biblioteksassistent. Min diskussion om biblioteksassistenter (ofta förkortar jag termen till *assistenter* i denna uppsats) omfattar också de tidigare kategorierna som nämns ovan.

Ledningen för de svenska folkbiblioteken består inte enbart av lokala chefer, utan också av politiker som ger uppdrag till biblioteken. Sådana uppdrag formuleras vanligtvis i politiskt korrekta och väldigt generella termer (t.ex. i Uppsala och Västerås), och det är sedan upp till den lokala ledningen och de biblioteksanställda själva att tolka och utföra uppdragen inom befintliga finansiella resurser, och slutligen redovisa resultaten till politikerna (informationen är delvis hämtad från intervju med Ulla Hjorton, enhetschef, Uppsala Stadsdelsbiblioteken).

I denna uppsats använder jag termen *yrke* för att jämföra bibliotekarier med assistenter. (se ovan). Jag är medveten om att flera definitioner av yrke och profession används i litteraturen. T.ex. skiljer Andersson och Dahln (2011, s. 3) mellan de två termerna, och begränsar användandet av profession till arbete som innehar en status som bygger på en hög och formell akademisk utbildning. De använder istället yrke för arbete som har ett namn eller en titel, dock inte samma status som en profession. Enligt denna definition skulle bibliotekarie betraktas som profession i Sverige och flertalet andra länder, medan biblioteksassistent (speciellt med hänsyn till den nuvarande avsaknaden av formell utbildning i Sverige; se nedan) endast som ett yrke i Sverige.

I uppsatsen nämner jag ofta termen *kunder* för att indikera biblioteksbesökare, eftersom de svenska biblioteken använder den f.n. (2011) för att beskriva *besökare/användare/låntagare*. Alla ovanstående alternativa termer har använts förut av biblioteken, samt nämns i litteraturen. Sundström (2008, s. 13-14) analyserar termerna och föredrar *kunder*, eftersom biblioteksanvändare kan ställa krav och finansierar verksamheten. Man kan dock invända att sjukhuspatienter och många andra kategorier av medborgare också är kunder i samma mening, men som individer har de nästan

obefintliga möjligheter att påverka policyn och service, medan en individuell kund i kommersiell mening i regel kan välja att köpa samma varor och tjänster från en annan källa och på så sätt direkt och omedelbart påverka försäljarens ekonomi.

3 Metod och material

Jag valde att göra en undersökning på andra bibliotekfilialer än den jag är verksam på, och att endast studera folkbiblioteken. Med hänsyn till integritetsfrågor identifierar jag i denna uppsats inte namnen på de bibliotek och städer jag studerade.

I detta kapitel presenterar jag vad som menas med intervjuer och intervjuanalys, samt varför jag har valt dem. Jag tar upp vilken tradition jag har valt att utgå ifrån. Jag presenterar även vad mitt material består av, hur jag gått tillväga för att samla in material, varför jag valde att göra på det sättet, mina avgränsningar samt etiska överväganden.

3.1 Analysinstrument och kunskapsanspråk

Enligt Aspens (2007, kap. 6) kan en intervju definieras som ett samtal där intervjuaren/forskaren försöker förstå personen han/hon samtalar med. Enligt Kvale (1997, s.13) är däremot en intervju ett samtal där forskaren definierar och kontrollerar situationen. Ämnet för intervjun presenteras i början av samtalet, och det är forskarens ansvar att intervjun håller sig inom planerad struktur och syfte (ibid., s.23). Resultaten är inte objektiva utan subjektiva, och forskaren är medveten om det (ibid., s.14).

Jag valde att göra kvalitativa intervjuer med biblioteksanställda som tjänstgör eller tjänstgjorde på de bibliotek jag studerade, eftersom frågorna inte lämpar sig för kvantitativa svar eller för en kvantitativ tolkning av intervjuresultaten.

Wildemuth (2009, s. 222) hävdar att det finns olika strukturer för forskningsintervjuer, och jag valde att använda semistrukturerade intervjuer.

Semistrukturerade intervjuer är förberedda i förväg, men intervjuaren har ett visst utrymme att justera sekvensen av frågorna som ska ställas. Grunden för semistrukturerade intervjuer är en typ av meningsfull konversation (ibid., s. 233). Båda parter är medvetna om syftet med intervjun och försöker att nå det maximala målet genom muntlig kommunikation som består av frågor och svar.

De alternativa typer av intervjuer (dvs., strukturerade, som följer en förutbestämd mall, och ostrukturerade, som utvecklas fritt under samtalet; Wildemuth, 2009, s. 222-223) kändes som mindre lämpliga för denna studie, eftersom intervjuernas syfte och frågor redan var väldefinierade före deras utförande, men samtidigt kändes det viktigt att lämna ett utrymme för de intervjuade att utvidga sina svar med relaterade fakta och uppfattningar.

3.1.1 Koppling mellan forskningsproblem och vald metod

Intervjuer verkar vara den bästa metoden för detta forskningsproblem, eftersom relevanta uppgifter, t.ex. fördelningen av arbetsuppgifter mellan bibliotekarier och assistenter, inte, eller enbart ofullständigt, är dokumenterade skriftligt. Lokala ”kulturer” och attityder till biblioteksassistenter verkar också skilja sig markant mellan biblioteken.

3.1.2 Analys av material och forskningsetiska överväganden

Jag transkriberade endast de delar av svaren som jag upplevde som viktigast. Jag grupperade alla svar på samma fråga eller liknande frågor tillsammans.

Jag gjorde etiska överväganden, främst om konfidentialitet, och informerade de intervjuade om syftet med intervjuerna. Jag nämnde att jag ville ha uppriktiga och uttömmande svar, samt att jag inte var ute efter generella svar, utan specifika och personliga. Jag pratade med de intervjuade om samtycke och syftet med intervjun, själva genomförandemetoden, och hur resultaten var tänkta att användas (se Kvale, 1997, s. 142).

Svaren medförde ett etiskt problem. Jag lovade anonymitet och konfidentiell behandling till dem jag intervjuade, eftersom jag ville veta deras äkta uppfattningar och tankar. Naturligtvis var de inte villiga att öppet uttala vissa av sina uppfattningar på arbetsplatsen, och det finns en risk att läsare av denna uppsats som är bekanta med arbetsplatserna kan försöka ”läsa mellan raderna” och identifiera vem som sade vad. Mitt sätt att minimera risken är att inte citera svaren bokstavligt, utan istället formulera om och förkorta dem. För att ytterligare minimera risken att de svarandes identiteter kan avslöjas grupperar jag och sammanfattar alla svar på samma fråga enhetligt. Jag diskuterar aldrig hur individuella svar kopplas till varandra, eftersom detta skulle göra det lättare att identifiera den svarande.

Jag är medveten om att en transkription och sammanfattning av en intervju nödvändigtvis innebär en tolkning av intervjun (enligt Kvale, 1997, bl.a. s. 14). För att verifiera min tolkning bad jag en av de intervjuade (bibliotekschef på bibliotek 2) läsa genom delarna av denna uppsats som har med hennes intervju att göra, för att bekräfta att min sammanfattning överensstämmer med hennes svar vid intervjun. Vidare, vid flera tillfällen under utvecklingen av denna uppsats spelade jag upprepade gånger upp alla intervjuer för att verifiera att de viktigaste punkterna i svaren fanns med i uppsatsen.

3.2 Beskrivning av studieobjekt och genomförandet

Jag intervjuade fyra f.d. biblioteksassistenter, numera pensionerade, som arbetade på två filialbibliotek (inte samma bibliotek som diskuteras nedan).

Två bibliotek valdes för intervjuer med nuvarande verksamma biblioteksanställda. Valet av bibliotek beror på geografiskt avstånd, personlig kännedom och tillgång till kommunikationskanaler som underlättade i förberedelsestadiet. Det gjorde det enklare att åka direkt dit, hälsa på bibliotekspersonalen och presentera syftet med min undersökning.

Det första biblioteket är ett litet stadsbibliotek som har fyra bibliotekarier och fyra biblioteksassistenter. Jag intervjuade alla fyra assistenter som jobbar där. Jag kallar detta bibliotek *bibliotek 1* i uppsatsen. Orten är en mindre stad utan starka kulturella traditioner. Biblioteket befinner sig, tillsammans med en mindre fik- och kaffeverksamhet och matbutiker, i en byggnad där det inte bedrivs någon annan betydande kulturell/social verksamhet.

Toolis (1976, enl. Goulding, 1996, s. 17 och Rodgers, 1997, s. 2) hävdade att ett bibliotek skulle sluta fungera inom en vecka utan någon som utför de många småsysslor som brukar lämnas åt biblioteksassistenter, medan de flesta bibliotek kan fungera i veckor eller t.o.m. månader utan bibliotekarier. Med hänsyn till denna kommentar valde jag att vidga min undersökning till ett folkbibliotek som har ungdom- och barninriktning (*bibliotek 2*), där endast utbildade bibliotekarier är anställda.

Mitt initiala antagande var att bibliotekarierna i bibliotek 2 också utför dem arbetsuppgifter som i andra bibliotek (inklusive bibliotek 1) utförs av biblioteksassistenter. Ett av syftena med studien är därför att jämföra assistenternas situation med bibliotek där endast bibliotekarier finns.

Jag intervjuade de fyra bibliotekarierna (inklusive chefen) på bibliotek 2. Bibliotek 2 befinner sig i en förort i en mellanstor stad, öppnades ganska nyligen och är väldigt modernt. Det befinner sig i ett centrum som innehåller skolor, fritidsgård och andra sociala/kulturella aktiviteter.

3.3 Urval av material och inom valt material

Samtliga intervjuade assistenter är eller var verksamma på de bibliotek som nämns ovan. Som Trost (2005) och Kvale (1997) påpekar, begränsade jag antalet intervjuer i syfte att inte samla en ohanterlig mängd av data, eftersom bearbetningen av svaren blir mycket mer tidskrävande än själva intervjuerna. Jag började utföra min granskning av insamlade svar omedelbart efter varje intervju, utan att vänta till alla intervjuer var utförda.

Hur jag valde assistenter att intervjuas i denna studie har bland annat med personliga kontakter att göra. Jag pratade med folk jag känner, som är eller var verksamma på bibliotek. Jag har också valt biblioteken med tanke på hur många - eller hur få - assistenter som jobbar där.

Fördelen med att välja personliga kontakter är att man lättare får fram svar på frågor som kan bedömas som personligt känsliga. Med utomstående personer kan man inte

räkna med att uppnå samma öppenhet, eller endast efter flera upprepade kontakter med samma personer. Nackdelen är att urvalet av de intervjuade personerna är begränsat, och att personerna möjligen inte representerar alla kategorier man kan utforska genom ett större och mer slumpmässigt urval av biblioteksanställda.

P.g.a. det relativt låga antal intervjuade är jag medveten att resultaten och svaren kan tolkas som subjektiva, personliga och inte alltid av generell relevans i en bredare kontext. Resultaten är ändå av värde eftersom det finns så lite publicerat om denna yrkeskategori.

Det är främst subjektiva beskrivningar och uppfattningar jag samlat, men de kan vara relevanta i ett större sammanhang, t.ex. indikera hur vanliga vissa tankar eller uppfattningar är.

3.3.1 Enkät och intervjuguide till biblioteksassistenter

En enkät (Bilaga Ia) och en intervjuguide (Bilaga Ib) utformades med frågor till pensionerade assistenter vid folkbiblioteket om deras tidigare arbetsuppgifter och erfarenheter. En delvis annorlunda enkät (Bilaga II) formulerades för nuvarande assistenter på bibliotek 1. Jag bestämde mig att skicka både enkäter och intervjuguiderna i god tid innan själva intervjuerna för att ge dem tid att tänka på hur de skulle svara (vilket var speciellt lämpligt för pensionerade assistenter, eftersom de inte hade varit verksamma vid biblioteken på flera år). En till avsikt var att spara tid under själva intervjuerna, eftersom de intervjuade redan på det sättet skulle veta vilka frågor som skulle ställas och vara förberedda. Jag nämner inte intervjuguiderna bland källorna eftersom jag inte fick dem tillbaka (de användes endast av de intervjuade för egna noteringar).

En intervjuguide (Bilaga III) formulerades för assistenter som arbetar på bibliotek 1. Jag använde två olika intervjuguiderna till assistenterna eftersom de pensionerade assistenterna inte har upplevt de stora förändringarna av arbetsrutinerna som infördes när robotar för återlämning av böckerna introducerades.

I början ringde jag till fyra pensionerade assistenter och berättade lite om mitt uppsatsämne, och frågade om de ställde upp för intervjuer. Jag skickade brev, enkäten och intervjuguiderna till de pensionerade assistenterna ungefär två veckor före intervjuerna, och uppmuntrade dem samtidigt att diskutera frågorna med varandra. På så sätt hade de en bättre chans att tänka på frågorna innan de svarade. Jag hade kontinuerlig kontakt med dem innan intervjuerna, ifall de hade frågor eller funderingar.

De fick bestämma var de skulle bli intervjuade, och själva intervjuerna utfördes i en informell miljö. Vid samma tillfälle fick jag tillbaka de ifyllda enkäterna. Jag utförde intervjuerna under hösten 2011.

De yrkesverksamma assistenter som jag intervjuade har varierande åldrar och varierande grad av erfarenhet av assistentyrket. Jag berättade i förväg för deras

bibliotekschef att jag kunde intervju dem när de inte hade pass i disken och på en bestämd tid.

3.3.2 Intervjuguide till bibliotekschef och bibliotekarier

En intervjuguide (Bilaga IV) utformades för bibliotekschefen och en annan (Bilaga V) för bibliotekarierna vid bibliotek 2. Alla bibliotekarier som jobbar där, utom en, har tidigare arbetserfarenhet från andra bibliotek där det fanns biblioteksassistenter. Intervjuguiden innehåller bland annat frågor om deras tidigare erfarenhet av biblioteksassistenter.

3.3.3 Intervjuer i praktiken

Att spela in en intervju har både nackdelar och fördelar (Trost, 2007). Bland fördelarna är att man kan höra allt man säger och har möjlighet att lyssna på det flera gånger när man analyserar intervjun. En annan fördel är att man, vid intervjutillfället, kan koncentrera sig helt och hållet på frågorna utan att anteckna (jag utförde dock summariska anteckningar som ett sätt att hålla intervjun ”på spåret” och inte följa nya tankar alltför mycket). En nackdel med inspelning kan vara att det är ett mödosamt arbete att skriva ut intervjuerna ordagrant (Trost 2005, s. 54).

Jag använde en bandspelare, och en extra MP3 inspelare som back - up, samt anteckningsbok. Jag testade först intervjuguiden på några av mina kollegor på biblioteket där jag arbetar. Man kan säga att man är lyckligt lottad att ha kollegor som är lämpliga för en provintervju. Jag upplevde det som en stor fördel att spela in intervjuerna. Då kan man lyssna om igen flera gånger, analysera nyanser och tonfall och på så sätt få fram ytterligare information.

Jag är medveten om de tekniska riskerna med att använda bandinspelningarna (se Kvale, 1997 s 149), därför förberedde jag teknisk back-up (extra batterier, extra inspelare m.m.). Under själva intervjuerna koncentrerade jag mig på intervjuguidefrågorna. Jag kunde i förväg beräkna ungefär hur lång tid varje intervju skulle kräva, eftersom jag gjorde preliminära tester med mina kollegor. Jag lade till lite marginal på tiden eftersom det är lätt att man pratar om någonting annat som kan vara indirekt relevant. Intervjuguiden underlättade för mig och deltagarna att hålla oss till samtalsämnet.

Jag samlade in intervjuerna och enkäten till biblioteksanställda under hösten 2011, samt utförde transkriberingen under tiden (utan att vänta på att ha samlat allt material). Samtliga intervjuer gjordes i en ostörd miljö på arbetsplatserna, förutom intervjuer med pensionerade assistenter, som utfördes i privata bostäder.

Biblioteksassistenternas intervjuer tog mellan 20-30 minuter var. Trots att intervjuerna på bibliotek 2 (fyra bibliotekarier, inklusive bibliotekschefen) drog över tidsramen hade jag inga problem eftersom de anställda där kan avlösa varandra vid de olika arbetsmomenten.

3.3.4 Enkät till kunder

Medan jag utförde fallstudier på bibliotek 1 som en del i min tidigare bibliotekarieutbildning, observerade jag samtidigt kunderna. Jag frågade 6 kunder, i olika åldrar, om de var medvetna att det finns två yrkeskategorier bland biblioteksanställda. Ingen av dem visste det. Samtliga trodde att alla som jobbar på bibliotek är bibliotekarier.

Jag tänkte som möjlig förklaring att möbleringen av bibliotek 1, med endast en disk bemannad tillsammans av bibliotekarier och assistenter, samt placeringen av biblioteket i en liten stad (ungefär 16 000 invånare) och det faktum att flertalet besökare antingen är pensionerade eller småbarnfamiljer, kunde påverka allmänhetens uppfattning av personalens yrkeskategorier.

Undersökningen om allmänhetens uppfattning av biblioteksassistenter som yrkesgrupp separat från bibliotekarier är en av forskningsfrågorna i denna uppsats. Uppfattningen att ”allmänheten uppfattar alla som jobbar på ett bibliotek som bibliotekarier” återkommer bland biblioteksanställda (t.ex. Bedford, 2008, s. 81). Det är därför intressant att undersöka om det stämmer att allmänheten har denna uppfattning, genom att direkt fråga allmänheten istället att förlita sig på biblioteksanställdas uppfattning.

Jag utökade min tidigare, informella undersökning om allmänhetens uppfattning genom att dela ut en enkät (Bilaga VI) på bibliotek 1, samt på ett annat bibliotek som har långt flera besökare, nämligen Uppsala Stadsbibliotek (dvs. huvudbiblioteket i Uppsala). Jag valde Uppsala Stadsbibliotek av flera anledningar. Här har man bl.a. två separata diskar, varav en bemannad av assistenter, den andra av bibliotekarier. När man kommer in till Stadsbiblioteket i Uppsala möts man av assistenternas disk skyltad ”Reception”. Tio meter längre in ser man en ”Information” skylt över bibliotekariernas disk. Många besökare på Uppsala Stadsbibliotek är högskolestudenter, många andra är välutbildade eftersom Uppsala är en känd universitetsstad.

Till skillnad från de bibliotek där jag intervjuade bibliotekarier eller biblioteksassistenter för denna uppsats bestämde jag mig för att nämna Uppsala Stadsbibliotekets namn, istället för att anonymisera det (se sektion 3.1.2). Orsaken till mitt val är att denna uppsats inte innehåller några konfidentiella uttalanden från Uppsala Stadsbiblioteks personal.

Enkäten delades ut på onsdagar under hösten 2011 för att minimera skillnader i typer av besökare under olika veckodagar. Jag samlade svar från 40 besökare vid bibliotek 1 samt 38 besökare vid Uppsala Stadsbibliotek, vid två tillfällen i varje bibliotek.

4 Redovisning av min undersökning

4.1 Redovisning av svaren från pensionerade biblioteksassistenter

Resultaten av enkäten (Bilaga Ia) och intervjuerna med pensionerade biblioteksassistenter sammanfattas nedan. Vissa av de angivna svaren kan tolkas som subjektiva (t.ex. när det gäller frågan om det var lätt att bli anställd som assistent på den tiden), och jag har inte försökt att verifiera dem med t.ex. arkivdokumentation. Jag omformulerade och slog delvis samman vissa frågor (jämfört med originalenkäten) för att tydliggöra svaren. Antalet svar anges inom parentes.

Samtliga intervjuade (4) är kvinnor, födda under tidigt 30-tal (1) eller tidigt 40-tal (3). De fick sin högsta utbildning på högskola/universitet (2), realskola och handelsutbildning (1) eller folkskola (1).

De fick arbete som assistenter genom omplacering (2), eller sökte en annonserad tjänst (2). Deras val av arbete orsakades av önskan om deltidsarbete (1) eller intresse för böcker/biblioteksmiljön (2). I deras arbetsuppgifter som assistenter ingick anteckning av statistik av besökare (1), bokuppsättning (4), krav (2), utlåning (4), återlämning (4), kassaredovisning (1), schemaläggning (1), bokvård (4).

Samtliga arbetade med titel kanslist (4) (förutom biblioteksassistent). De intervjuade arbetade inom biblioteksvärlden under 70-talet (2), 80-talet (3), 90-talet (4), 00-talet (3).

På deras tid bestod bibliotekspersonalen till hälften av biblioteksassistenter.

En av dem kommenterade att det fanns få tillgängliga tjänster som biblioteksassistenter, medan resten inte hade någon uppfattning. Anställningskraven på deras tid var kontorsutbildning och/eller vana av kontorsarbete (samtliga), kunskaper i engelska (1) och litteraturkunskaper (1).

Samtliga hade önskat sig större inflytande och/eller medbestämmanderätt. Samtliga upplevde arbetsmiljöerna som hierarkiska, två kommenterade att detta berodde på vem man arbetade med. En märkte att assistenter inte fick svara i telefon, och samtliga att assistenter inte fick svara på bokfrågor eller ge råd till låntagare. Samtliga intervjuade märkte gradvisa förändringar i strukturen på arbetsplatsen och arbetsuppgifterna innan de pensionerades. En fick mer förtroende av kollegor, en annan fick hjälp med bokuppsättning.

Sedan Internet började användas på biblioteket och Internetanvändning bland låntagare blev vanlig märkte samtliga intervjuade betydande ändringar, särskilt att låntagare/besökare började söka böcker på Internet (2), besökare kom till biblioteket för att få tillgång till Internet orelaterad till böcker (1), och assistenterna fick Internetrelaterad fortbildning (1).

Tre stycken hade inga förslag på hur de skulle ha ändrat assistenternas arbetsplats och arbetsrutiner. En skulle ha gett större ansvar till assistenterna och bättre chanser att lära sig mer om IT och böcker.

Bland ytterligare diskussionspunkter är att endast bibliotekarier fick svara på besökarnas referensfrågor/informationsfrågor, medan biblioteksassistenter var tvungna att hänvisa besökare som ställde sådana frågor till bibliotekarier (3). Detta har gradvis ändrats sedan 1980- talet. I allt större utsträckning fick assistenterna arbetsuppgifter som tidigare var typiska för bibliotekarier.

4.1.1 Kommentarer från deltagare

Under intervjuerna fick jag kommentarer, diskussioner och utökningar av svaren på enkätfrågorna.

Det framgår av svaren och kommentarerna att den hierarkiska indelningen mellan biblioteksassistenter och bibliotekarier var påtaglig, och den visade sig främst i uppdelningen av arbetsuppgifterna. Detta var mest synligt på 80-talet. Assistenterna stod vid receptionsdisken, tog emot återlämnade böcker och media, öppnade t.ex. kassettlådor och kollade att de innehöll alla audiokassetter. Besökare som hade bokfrågor eller ville låna hänvisades till bibliotekarier, som satt vid informationsdisken. Den fysiska skillnaden i arbetsställningen var svår att missa. En av assistenterna kommenterade att, vid den tiden, var bibliotekarierna hjärnan och assistenterna musklerna.

Receptionsdisken där assistenterna stod hade skyltar för ”Återlämning” och ”Utlåning”. Låntagarna fick sina utlånade böcker av bibliotekarierna vid informationsdisken, som pekade mot ”Utlåning” skylten, dit låntagare själva fick bära sina böcker. Assistenterna vid utlåning drog böckerna framför en skanner och avaktiverade böckernas larmremсор, ungefär som kassörskor vid handelsbutiker. Min instinktiva fråga var varför detta steg inte skulle utföras av bibliotekarierna för att förenkla processen. De intervjuade svarade att egentligen kunde bibliotekarierna göra det direkt, eftersom deras diskar var utrustade med pennskannrar. Det kändes som utlåningen utfördes i två steg vid två skilda diskar för att ge något att göra till assistenterna, dock ville man inte ge dem samma arbetsuppgifter som bibliotekarierna utförde.

Assistenternas arbetsuppgifter indelades i yttre tjänst och inre tjänst. *Inre tjänst* omfattar alla arbetsuppgifter som utförs i avskilda kontorsrum eller utom synhåll för besökare (bokuppsättning brukar dock betraktas som inre tjänst). Inre tjänst omfattar t.ex. ekonomiredovisning, bokvård, kravhantering, beställningar av varor (t.ex. kontorsmaterial) och nya böcker, samt personalmöten och fortbildning. Ljudkassetter kollades också av assistenterna efter återlämning. En av assistenterna skickade också krav/räkningar på icke återlämnade böcker, en annan redovisade bibliotekets intäkter.

Yttre tjänst omfattar alla arbetsuppgifter som utförs i den delen av biblioteket där besökare vistas, och som involverar interaktioner med besökare. Bokuppsättning, vilken

utförs bland bokhyllorna och besökare, brukar räknas som inre tjänst eftersom den inte innebär interaktion med besökare.

Bokvård utförs både på nya och ”gamla” böcker. Nya böcker etiketteras, införs i bibliotekskatalog, plastas in. Skadade böcker tejpas, lösa sidor limmas in, noteringar suddas, sidor som fattas kopieras från andra exemplar av boken och limmas in, osv. Böcker som inte längre är aktuella och/eller måste lämna plats åt nyare böcker, eller kopior som är för skadade för att lagas, gallras.

Fortbildningen var för det mesta reserverad för bibliotekarierna. Två av assistenterna nämnde att, när de frågade om fortbildning, fick de svaret att deras arbetsuppgifter var för enkla för att behöva den, och/eller att arbetsuppgifterna inte hade ändrats tillräckligt för att kräva fortbildning.

Bibliotekarierna hade ständigt möten, och assistenterna fick inte vara med. Assistenterna hade sina egna möten, dock betydligt mer sällan. Problem med assistenternas arbetsuppgifter brukade lösas omgående, vanligtvis genom att någon annan fick utföra brådskande uppgifter, och långsiktiga lösningar planerades sällan. Två av de intervjuade nämnde att assistenterna fick vara med på utflykter (t.ex. studiebesök på andra bibliotek). Detta var dock ett beslut av den lokala bibliotekschefen, inte en generell policy.

Samtliga intervjuade minns hur en generell policy utvecklades, som resulterade i att assistenterna över huvud taget inte fick svara i telefon. Det började med att personal från huvudbiblioteket brukade ringa, och när en assistent svarade krävde de ringande att få prata med en bibliotekarie istället. Enligt de ringande ställdes detta krav därför att en assistent brukade behöva långa förklaringar av vad som samtalet gällde, medan en bibliotekarie skulle vara mer insatt och förstå snabbare. Till slut, för att förenkla saken, bestämdes det att endast bibliotekarierna fick svara i telefonen. Det hände upprepade gånger efteråt att assistenterna arbetade i yttre tjänst, telefonerna ringde, alla bibliotekarier var upptagna, och besökare undrade varför ingen av personalen svarade (besökarna var ju inte medvetna att disken råkade vara bemannad endast av assistenter). Denna policy kan ha resulterat i att besökare upplevde det som att personalen var nonchalanta mot inkommande telefonsamtal och helst ville undvika att svara på telefonfrågor.

4.2 Redovisning av undersökning på bibliotek 1

På bibliotek 1 delade jag ut enkät (Bilaga II) och intervjuade fyra biblioteksassistenter. Samtliga är kvinnor. Två är födda under 1950-talet och två under 1960-talet.

4.2.1 Enkät till biblioteksassistenter vid bibliotek 1

Två av de intervjuade biblioteksassistenterna har gymnasieutbildning, och två högskole- eller universitetsutbildning. Samtliga fick information om jobbet genom sina personliga

kontakter. Tre angav att de sökte tjänsten p.g.a. sitt intresse för litteraturen, två också p.g.a. sitt intresse av att ge service. En sökte eftersom hon upplevde det som hennes enda chans att få ett jobb utanför hennes studieområde, som kändes hopplöst.

Två planerar att inte fortsätta arbeta inom biblioteksvärlden, en kan tänka sig fortsätta (men är samtidigt för nära pensionering för att realistiskt byta karriär). En kan tänka sig vidareutbildning (generellt sett, inte nödvändigtvis inom biblioteksverksamhet), två är negativt inställda till vidareutbildning inom biblioteksvärlden.

4.2.2 Intervju till biblioteksassistenter vid bibliotek 1

Bland de positiva aspekterna av arbetet i biblioteken nämns flexibla arbetstider (1 svar), mångfald på arbetsplatsen (1), varierande och trivsamma arbetsuppgifter (3), lyhörd förvaltning och bra ledarskap (2), tycker om att ge service (1), litteraturintresserad (1). En svarade att hon är osäker på vad annat hon skulle vilja arbeta med.

Alla har hand om flera typer av arbetsuppgifter, dock endast en om ekonomi.

Faktorerna som nämns som hinder för vidareutbildning är en alltför teknisk karaktär av biblioteksyrket (1), för få tillgängliga tjänster (1) och får låga löner (1). Två tillägger att de helst skulle vidareutbilda sig till ett annat yrke eller arbeta i ett annat yrke utanför biblioteksvärlden.

Samtliga intervjuade svarade att de tycker att flera yrkeskategorier och flera typer av arbetsuppgifter behövs i biblioteken. Ingen svarade på frågan om vilka faktorer som skulle uppmuntra dem att vidareutbilda sig till bibliotekarier, eftersom negativa faktorer var viktigare: för låga löner (1), avsaknad av studiemotivation (1), viljan att vidareutbilda sig i en annan bransch istället (1), för hög egen ålder (1) samt personlig ekonomi (1).

Samtliga assistenter upplever att deras bidrag till verksamheten uppskattas av andra assistenter, bibliotekarier och bibliotekschefen, samt besökarna. Två av assistenterna arbetade under 70-talet på ett universitetsbibliotek och båda upplevde arbetsmiljön som väldigt hierarkisk. En annan arbetade på ett folkbibliotek under 80-talet och upplevde också arbetsmiljön som strängt hierarkisk. Ingen av de intervjuade har samma upplevelse från den nuvarande arbetsplatsen. En assistent har utländsk bakgrund och berättar att hennes språkkunskaper, som i regel inte finns att tillgå bland svenskar, aldrig har utnyttjats på arbetsplatsen, trots att biblioteket har böcker på hennes språk, och bibliotekarierna väljer dessa för inköp. Hon tillägger dock att antalet av dessa böcker troligen är lågt.

En återkommande tanke under intervjuerna var att de biblioteksassistenter som är högutbildade inom andra områden än biblioteksstudier känner att deras färdigheter inte utnyttjas i deras nuvarande arbete. Låga löner i biblioteksvärlden samt avsaknaden av karriärmöjligheter ses också som ett skäl att vilja lämna yrket så fort som möjligt. Att bli bibliotekarie ses inte av dem som ett betydande karriärsteg, och vidareutbildning till bibliotekarie inte som ett intressant alternativ.

Å andra sidan är gymnasieutbildade assistenter som inte närmar sig pensionsåldern mer positiva till tanken att stanna i yrket och/eller eventuellt vidareutbilda sig till bibliotekarier. För samtliga är dock skillnaden i lön mellan biblioteksassistenter och bibliotekarier för låg för att uppmuntra dem till att satsa på flera års utbildning (många gymnasieutbildade måste samla flera högskolepoäng innan de får komma in på bibliotekarieutbildningen). Därmed tycker de flesta assistenterna att en vidareutbildning till ett helt annat yrke skulle vara att föredra p.g.a. bättre lönemöjligheter.

Sammanfattningsvis är assistenter nära pension naturligt motvilliga att återvända till utbildning. Några assistenter kan tänka sig att återvända till utbildning, speciellt de unga och/eller ambitiösa, dock siktar de mot andra yrken än bibliotekarie. De tänker inte vidareutbilda sig med målet att påverka biblioteksverksamheten.

4.3 Redovisning från bibliotek 2

4.3.1 Intervju med bibliotekschef vid bibliotek 2

Som nämnt ovan, har biblioteket fyra bibliotekarier (inklusive chefen). Det finns ingen självklar förklaring till varför biblioteket inte har assistenter, och under planeringen diskuterades länge hur biblioteket skulle bemannas. Själva biblioteket började under samma chef, och av hennes förklaring fick jag ett intryck av att det under den tiden biblioteket grundades bestämdes att anställa endast bibliotekarier eftersom det fanns så mycket krävande arbete att utföra, samt utvecklingen av samverkan mellan olika verksamheter som utförs i närliggande lokaler. Samtidigt hade utbildningen till biblioteksassistenter upphört och det kändes osäkert att anställa assistenter. Under intervjun berättade också bibliotekschefen att det kändes viktigt att ge stöd till dem som hade bibliotekarieutbildning genom att välja att anställa bibliotekarier snarare än biblioteksassistenter.

Vid ett senare skede anställdes en person med anknytning till den lokala skolan (i princip som assistent) som hade en bra relation med stökiga ungdomar som måste kontrolleras. Det var dock inte menat att bli en fast tjänst som assistent. Sedan blev det endast bibliotekarier.

Bibliotekschefen känner inte behov av assistenter med vanliga kompetenser, och varje bibliotekarie ansvarar för ett specifikt område (t.ex. filmer) och inköp inom detta område. F.ö. verkar de befintliga bibliotekarierna täcka behovet av alla vanliga kompetenser. Arbetsuppgifter (t.ex. bokuppsättning) som på andra bibliotek kan betraktas som typiska assistentsysslor fördelas mellan alla bibliotekarier, och ses i detta bibliotek som en naturlig del av bibliotekariernas arbetsuppgifter.

Hon medger att yrkesrollen har förändrats och blivit mer teknisk. Man sätter också mer fokus på kunder, t.ex. genom att hjälpa till med databassökning. Sysslor som kassaredovisning utförs av en bibliotekarie i taget under ett tidsbestämt schema och alla bibliotekarier alternerar i sådana sysslor.

4.3.2 Intervju med bibliotekarier vid bibliotek 2

Samtliga bibliotekarier svarade att de inte känner behov av assistenter. Generella arbetsuppgifter fördelas lika bland bibliotekarierna.

En bibliotekarie medger att assistenter kan behövas i större bibliotek, men på det specifika stället har alla bibliotekarier tillräckligt med erfarenhet för att kunna avlösa varandra på alla gemensamma arbetsuppgifter. En annan medger att returnerade böcker skulle kunna kollas genom mer noggrant med assistenter. En tredje bibliotekarie säger att hon aldrig har haft arbetserfarenhet av ett bibliotek med assistenter, och kan därmed inte riktigt bedöma frågorna.

Alla arbetsuppgifter fördelas mer eller mindre jämnt mellan bibliotekarierna. Dock har varje bibliotekarie ett särskilt ansvarsområde, inklusive ansvar för inköpen inom ett område. Ansvarsområdet ingår i deras specificerade arbetsuppgifter.

En bibliotekarie önskar sig ett roligare sätt att skylta och pynta i barnbiblioteket. En önskar sig olika specifika kompetenser bland personalen, är dock emot kompetenser så pass specialiserade att de sällan krävs i verksamheten. En annan bibliotekarie uttrycker samma motstånd mot väldigt specifika kompetenser och önskar sig att alla bibliotekarier ligger på ungefär samma nivå. Fortbildning efterfrågas av en bibliotekarie i mycket större utsträckning än för närvarande. Tid att fundera över och diskutera sina egna ansvarsområden med andra bibliotekarier efterfrågas också.

4.4 Redovisning från enkät till besökare

Sammanlagt samlade jag ifyllda enkäter från 38 besökare vid Uppsala Stadsbibliotek och 40 från bibliotek 1.

Det var något oväntat att många besökare vid Uppsala Stadsbibliotek (39 %) var medvetna att det finns skilda yrkeskategorier bland de biblioteksanställda. Majoriteten (61%) var dock inte medveten. Av svaren framgår inga tydliga mönster relaterade till ålder eller kön av besökare. Skillnaden i resultaten mellan det första och andra tillfället är heller inte märkbar. Resultaten redovisas därmed inte i detalj.

Alla kommentarer var positiva med hänsyn till service från både bibliotekarier och assistenter. Den enda negativa kommentar refererade till storleken på biblioteket, som upplevdes som för liten i relation till stadens storlek.

På bibliotek 1 märkte jag att besökarna var främst kvinnor, medan män oftast var pensionärer. 48 % av besökarna var medvetna om skillnaden mellan assistenter och bibliotekarier. En besökare var missnöjd med service från bibliotekarier och samtidigt nöjd med service från assistenter. Den besökaren upplevde att bibliotekarierna var stressade och hade bråttom. Ytterligare en besökare var missnöjd med den övriga personalen eftersom den upplevde att personalen inte hade ansträngt sig tillräckligt att ersätta förkomna böcker. En besökare beklagade den kommande flytten av biblioteket

till andra lokaler, men var positiv till allt annat. En annan var missnöjd med att besökare som ställde en fråga till assistenterna som står vid disken nära entrén alltid hänvisas till bibliotekarierna som sitter längre in i lokalen.

Resten av kommentarerna var positiva. Personalen upplevdes som kompetent (2 kommentarer), urvalet av tidningar och tidskrifter bra (1), lokalerna som tysta och bra att plugga i (2), samt upplevelsen som allmänt bra (5). En svarande var medveten om de två kategorierna av anställda, men markerade att skillnaden i kompetensen bland de två kategorierna i praktiken inte är märkbar för besökare under den dagliga verksamheten.

Medan jag delade ut enkäten till besökare på Uppsala Stadsbibliotek, frågade jag av nyfikenhet tre stycken varför de svarade ”nej” på fråga 3 (dvs., om de är medvetna att det finns två yrkeskategorier på biblioteken). De svarade:

”Det hänger ju ”Reception” där när man kommer in. Jag har för mig att de är sekreterare typ som står där.”

”Första gången jag var här, de som står där i receptionen hänvisade mig att komma hit till informationen. Sedan dess kommer jag hit direkt. Och sedan lånar jag ut materialen själv. I princip har jag ingen kontakt med dem som står där.”

”De som står där i receptionen hänvisade mig hit till informationen.”

Min undersökning visar, till skillnad från min preliminära förfrågan, att en stor del av biblioteksbesökarna är medvetna om att biblioteken bemannas av två olika kategorier av anställda. Det personliga intrycket av Göransson och Jarnbjer (2001, s. 2) om allmänhetens osäkerhet om bibliotekarier kontra assistenter bekräftades inte. Varken den skilda fysiska placeringen av bibliotekarier och biblioteksassistenter i Uppsala Stadsbibliotek, eller den högre utbildningsnivån bland besökare vid Uppsala Stadsbibliotek, gör besökarna mer medvetna om deras skillnader (tvärtom var besökarna på Bibliotek 1 i högre grad medvetna om de två kategorierna). I den meningen motsvarar inte resultatet min preliminära undersökning.

Det kan finnas en osäkerhet i tolkningen av svaren på frågor 4 och 5 i enkäten. Medan många besökare kan vara medvetna om att det finns både bibliotekarier och assistenter bland bibliotekspersonalen, är det inte självklart att samma besökare kan skilja mellan de två kategorierna (eller veta att de heter just ”bibliotekarier” och ”biblioteksassistenter”). Vid de bibliotek där jag delade ut enkäten brukar dock yrkesbenämningen stå på personalens namnskytt, vilket borde minska osäkerheten i tolkningen av svaren.

5 Resultatgenomgång och diskussion

I denna sektion grupperar och analyserar jag resultaten, samt diskuterar dem med hänsyn till litteraturen.

5.1 Assistenternas arbetsuppgifter över tid

Vinnå och Rönström (1987) nämner att biblioteksassistenter (vilka kallas för ”kanslister” i artikeln) inte förväntades hitta böcker och fick inte hämta dem från hyllorna, fast bokuppsättning ingick i deras arbetsuppgifter. Göransson och Jarnbjer (2001, s. 2) vittnar om hierarkiska förhållanden mellan bibliotekarier och biblioteksassistenter.

Genom mina intervjuer med en rad biblioteksassistenter som arbetade på folkbibliotek under olika perioder under de senaste tre decennierna, dokumenterade jag hur deras arbetsuppgifter utvecklades över tid, och hur de skilde sig från bibliotekariernas. Det visade sig över huvud taget vara omöjligt att hitta publicerad dokumentation om assistenternas arbetsuppgifter. Som nämnt av Toolis (1976, s.19), upplevs biblioteksassistenter ofta som ”osynliga människor” (*invisible people*) i litteraturen om biblioteksanställda och politiska debatter (se också Rodgers, 1997, s. 1; Goulding, 1998, s. 13; Bedford, 2008, s.81).

5.1.1 Arbetsuppgifter på 1980- och 90-talet

Biblioteksanställda utan bibliotekarieexamen hade olika benämningar. Det fanns kontorister, kanslister och biblioteksassistenter. I mitten av 80-talet ändrades alla sådana benämningar till biblioteksassistent (enligt de intervjuade pensionerade biblioteksassistenterna).

De intervjuade biblioteksassistenterna upplevde ofta arbetsplatsen som starkt hierarkisk (särskilt universitetsbiblioteken, och stadsbiblioteken i mindre omfattning). Situationen förbättrades gradvis under åren. Detta bekräftas också av Kierkegaard (2011, s. 10).

Datorer användes redan för sökning i databaser, dock i mindre omfattning än senare. Besökare var helt beroende av bibliotekspersonalen för denna service.

Arbetsuppgifterna att sortera kort i bokkortstrallar och i lådkataloger, som brukade utföras av assistenter, försvann med datoriseringen på 80-talet.

Administrativa uppgifter, bl.a. redovisning av biblioteksintäkter, räkningar, krav m.m. utfördes ofta av biblioteksassistenter.

Under denna period strävade man efter att anställa lika många bibliotekarier som biblioteksassistenter vid varje bibliotek eller filial (åtminstone på Uppsala Stadsbibliotek, enligt intervjuer med pensionerade biblioteksassistenter).

5.1.2 Arbetsuppgifter på 2000-talet

Den snabba utvecklingen av datorer och Internet medförde att bibliotekspersonalen allt oftare fick tekniska frågor. Datorer kopplade till Internet gjordes tillgängliga för

biblioteksbesökarna som ett instrument för demokratisk utveckling och detta ingick i bibliotekets uppdrag. Bibliotekspersonalen gick på fortbildning i datakunskaper, men äldre personal hade det särskilt svårt. I vissa bibliotek medförde denna utveckling att personal med särskilda datakunskaper anställdes som assistenter (Ulla Hjorton, enhetschef, samt intervjuer med arbetande biblioteksassistenter).

Under senare hälften av 00-talet infördes robotar för återlämning av böcker, samt apparater för självutlåning. Detta resulterade i att vissa arbetsuppgifter som betraktades som typiska för assistenterna försvann, och resulterade i sin tur i att bibliotekariernas och biblioteksassistenternas arbetsuppgifter blev mer likartade (Ulla Hjorton, enhetschef).

Åtminstone på vissa bibliotek blev det vanligare att ge assistenter samma utbildningsmöjligheter som till bibliotekarier (intervjuer med arbetande biblioteksassistenter).

5.1.3 Nuvarande arbetsuppgifter

Numera utförs redovisningen av biblioteksintäkter mest av bibliotekschefer och platsansvariga. Andra typer av redovisning utförs fortfarande av biblioteksassistenter.

Relativt nyligen slutade man gradvis att utföra bokvård. Därmed försvann flera arbetsuppgifter som tidigare brukade utföras av biblioteksassistenterna och skillnaderna mot bibliotekariernas arbetsuppgifter minskade ännu mer.

Rester av de tidigare hierarkiska skillnaderna finns kvar, t.ex. de olika fysiska arbetsställningarna för bibliotekarier och assistenter på bibliotek 1 och andra bibliotek (sittande respektive stående). Det är också, fortfarande, i stort sett omöjligt att bli anställd som bibliotekarie utan avslutad biblioteksutbildning. Man kan dock bli timanställd som bibliotekarie om man endast har sin bibliotekarieutbildning kvar.

Antalet biblioteksassistenter på Uppsala Stadsbibliotek har minskat något, relativt sett, jämfört med antalet bibliotekarier. F.n. är 40 % av de anställda assistenter, och 53 % bibliotekarier (Christine Larsson, personlig e-post). Timanställda är inte inkluderade i beräkningen. Huvudbiblioteket skiljer sig från filialerna genom att ha fler assistenter än bibliotekarier. Två av fjorton filialer har endast bibliotekarier.

5.1.4 Sammanställning av ändringar i arbetsuppgifter

Innan automatiseringen med robotar och självbetjäning hade bibliotekarierna som huvuduppgift att bemöta besökare, ta emot beställningar, söka i kataloger, hämta böckerna från hyllorna och ge dem till kunderna för läsning i biblioteket. Assistenternas huvuduppgifter var att ta emot återlämnade böcker, bokuppsättning, utlåning och bokvård. I en av mina intervjuer berättade t.ex. en assistent att en besökare som ville låna hem en bok, efter att ha fått boken av en bibliotekarie, fick gå med boken i handen till en biblioteksassistent som skulle dra boken framför en skanner.

Bokvård var en viktig arbetsuppgift för biblioteksassistenterna fram till ungefär 2009. Därefter utfördes inplastning av nya böcker direkt av större bokdistributörer (möjligen genom outsourcing). Mindre distributörer erbjuder inte samma service och för det mesta väljer Uppsala Stadsbibliotek att inte plasta in böckerna. När böcker går sönder gallras de numera, istället för att lagas. Endast vissa böcker (antigen dyra eller mycket eftertraktade) lagas. Ovanstående arbetsuppgifter, traditionellt utförda av biblioteksassistenter, ersattes av andra arbetsuppgifter, inklusive mer yttre tjänst.

Chefen för bibliotek 1 säger under intervjun att all personal måste kunna utföra alla arbetsuppgifter. Detta fungerar troligen eftersom bibliotek 1 är litet och arbetsuppgifterna är likartade. I sådana fall funderar jag om man kan dra slutsatsen att biblioteksexamen inte längre bör krävas som en garanti för att biblioteksarbete görs på ett professionellt sätt, alternativt att all personal som jobbar på bibliotek måste ha en formell utbildning av samma typ för att kunna täcka upp för varandra i fall någon är sjuk/ledig. I framtiden kommer dock ledningen på de större biblioteken troligen att satsa på utbildad personal med olika kompetenser för att utöka utbudet av service till allmänheten. Principen att ”all personal bör kunna utföra alla arbetsuppgifter” verkar inte vara hållbar i längden, och är redan nu omöjlig i större bibliotek med många och olika typer av kunder. Ulla Hjorton (enhetschef) instämmer inte ens i principen att mindre bibliotek behöver mindre varierade kompetenser bland personalen (personligt samtal).

5.2 Formell utbildning för biblioteksassistenter och bibliotekarier

Det är angeläget att jämföra de formella utbildningarna för bibliotekarier och biblioteksassistenter, i syfte att förstå hur de två kategorierna förbereds för sina arbetsuppgifter. Det har länge (sedan 1926, enligt Lindvall och Meyer, 2008, s. 8) funnits en längre formell bibliotekarieutbildning. Bibliotekshögskolan i Borås startade en nationell bibliotekarieutbildning år 1972 (formellt på högskolenivå efter högskolereformen 1977, och på akademisk nivå – med varierande antal poäng beroende på sätet - sedan högskolereformen 1993) (Lindvall och Meyer, 2008, s. 8). Flera universitet påbörjade sina bibliotekarieutbildningar efteråt (Lindvall och Meyer, 2008, s. 9). Antagningskraven före 1972 inkluderade akademisk utbildning, som efteråt reducerades till krav på fyra terminers akademiska studier (Ulla Hjorton, enhetschef).

Utbildningar till biblioteksassistenter har hållits under enstaka perioder (t.ex., vid Härnösand, Umeå, Falun, Malmö och Borås; Lindvall och Meyer, 2008, s. 9). Däremot har det, enligt ovanstående författare, inte funnits fortlöpande utbildningar för biblioteksassistenter.

Enligt Märet Wikbretz, som var lärare vid biblioteksassistentutbildningen i Härnösand från 1997, startade utbildningen i denna kommun 1988 (personlig e-post, höst 2011). Hon uppskattar att under åren, totalt, ungefär 550 eller flera studenter gick utbildningen.

Kurserna startade två gånger om året, och gradvis utfördes mer och mer på distans. Utbildningens längd var ett år och vid varje kurs antogs 25 studenter. De allra flesta avslutade sina studier. Söktrycket var högt från hela Sverige, och på senare år deltog flera invandrare, inklusive f.d. bibliotekarier och biblioteksanställda i sina länder. Hon kan inte uppskatta hur många som fick anställning som biblioteksassistenter efter avslutade studier, men är medveten om vissa fall. Kursutvärderingarna var oftast mycket positiva.

Utbildningen lades ner i mitten av 00-talet, några år innan Nationellt centrum för flexibelt lärande lades ned helt (troligen år 2008). Någon statistik fanns inte att hämta från <http://www.skolverket.se> eller Statistiska Centralbyrån när jag kollade (2011-10-08).

Det finns fortfarande (2011) inte något formellt krav på specifik utbildning för anställning som biblioteksassistent (se också Lindvall och Meyer, 2008, s. 9). Detta resulterar i att biblioteksassistenter har mycket varierande utbildningar, ofta inte, eller enbart delvis, relevanta för yrket. Flera biblioteksassistenter har akademiska utbildningar på högre nivå än själva bibliotekarierna. Samtidigt verkar endast gymnasieutbildning krävas som lägsta anställningskrav (Ulla Hjorton, enhetschef, Uppsala Stadsdelsbiblioteken).

Ett förslag från Örebro universitet år 2003 att starta en 80-poängs utbildning för biblioteksassistenter (Nilsson, 2003) möttes med starkt intresse från biblioteksassistenter och deras organisationer, och med starkt motstånd av bibliotekarier och deras förbund (Kierkegaard, 2004). Utbildningen blev inte av, delvis på grund av osäkerheten kring antalet faktiska biblioteksassistenttjänster den skulle resultera i. Personliga faktorer som starkt hierarkiska arbetsmiljöer nämns också som orsak till bibliotekariernas motstånd (Kierkegaard, 2004, Lindvall och Meyer, 2008, s. 9).

Biblioteksassistentutbildningen vid Härnosands kommun 2008 var den sista (Märet Wikbretz, e-post, höst 2011). Den organiserades som en extrainsats av Kommunal vuxenutbildning i samarbete med Sambiblioteket i samma kommun. Utbildningen bestod av 700 gymnasiepoäng under ett kalenderår, med datakunskap, litteraturöversikt och bibliotek i samhället som huvudämne (totalt 100 poäng vardera), samt 350 p. av praktiskt biblioteksarbete. Skolbiblioteksorientering (50 p.) kompletterade programmet.

5.2.1 Vidareutbildning från assistent till bibliotekarie

I princip finns det en möjlighet för biblioteksassistenter att läsa till bibliotekarier, dock endast i egen regi (t.ex. genom att studera på deltid). Att vidareutbilda sig till bibliotekarie ger inte ekonomiska fördelar i längden (möjligen tvärtom) om man tar hänsyn till studiekostnader och minskad inkomst under studierna, och att vidareutbilda sig till ett helt annat, bättre betalt yrke utanför biblioteksvärlden upplevs som ett bättre alternativ (intervjuer).

5.3 Anställningsvillkor och anställningskrav

Denna del av undersökningen omfattar Uppsala kommun och baseras på min intervju med Ulla Hjorton, enhetschef vid Uppsala Stadsbibliotek.

Jag känner endast till fem biblioteksassistenter som har assistentutbildning (från Härnösand) som arbetar inom Uppsala Stadsbibliotek. Idag har Uppsala Stadsbibliotek, inklusive huvudbibliotek och samtliga filialer, sammanlagt 102 anställda, varav 54 bibliotekarier och 48 i övriga kategorier (Christine Larsson, biblioteksassistent, personlig kommunikation 2011). Eftersom det finns två vaktmästare samt en informatör, en grafisk formgivare, en IT-tekniker och två ekonomer (Ulla Hjorton, personlig kommunikation 2011) bör det finnas sammanlagt 41 biblioteksassistenter på detta stadsbibliotek. Om man räknar antalet heltidstjänster kommer man fram till 47,7 bibliotekarietjänster och 37,2 biblioteksassistenttjänster (Christine Larsson).

I nuläget läser endast två stycken av dessa assistenter på Uppsala Stadsbibliotek till bibliotekarie. Cirka 10 av de nuvarande bibliotekarierna började som biblioteksassistenter och vidareutbildade sig till bibliotekarier under karriären (intervjuer med bibliotekspersonal, samt Ulla Hjorton, personlig kommunikation 2011). Sammanfattningsvis började nästan 12 % av de anställda på detta stadsbibliotek som biblioteksassistenter och har vidareutbildat sig, eller håller på att vidareutbilda sig, till bibliotekarier.

Det är svårt att beräkna hur många bibliotekarier och biblioteksassistenter som är timanställda på Uppsalabibliotek. Deras namn finns på listor och från biblioteket brukar man ringa runt till personerna på listorna och fråga om de är tillgängliga vid behov. De som har avslutat biblioteksutbildning arbetar alltid som bibliotekarier även vid timanställning. Även biblioteksassistenter anställda på deltid som har avslutat bibliotekarietutbildning erbjuds timarbete som bibliotekarier. De studerande på biblioteksutbildningen som endast har uppsatsen kvar är timanställda som bibliotekarier. Övriga studerande på bibliotekarietutbildningen, samt alla andra utan bibliotekarietutbildning, är timanställda som biblioteksassistenter. Det faktum att man läser på bibliotekarietutbildning ger inte företräde till timanställning.

Timanställda bibliotekarier erbjuds timarbete när en eller flera bibliotekarier är sjuka eller lediga. Timanställda assistenter ersätter hel- eller deltidsanställda assistenter. Det är dock långtifrån säkert att man kallar in timanställda när en anställd saknas. Det händer också att andra anställda på samma filial erbjuds att ändra sitt arbetsschema (dock inte att arbeta extratimmar), för att täcka behovet.

För att hamna på listan krävs av alla intresserade att de har genomgått arbetsträning i Book-it systemet vid Uppsala Stadsbibliotek. Lite datorvana krävs också. Andra arbetsuppgifter betraktas som lättare att lära sig på arbetsplatsen.

Merparten av de timanställda assistenterna läser f.n. på bibliotekarietutbildningen. Bland fast anställda assistenter finns det stora skillnader i utbildningsnivå. Flera saknar akademisk utbildning, medan andra är högutbildade inom andra professionella områden

än bibliotekarie. Oavsett utbildning saknar de möjlighet till annan anställning än assistent eller motsvarande tjänster. Alternativa anställningar öppna för sökande med samma kompetenser (IT-assistenter, ekonomiassistenter m.m.) betraktas i denna uppsats som likvärdiga och helt jämförbara med biblioteksassistenter, eftersom de inte heller leder till en karriärutveckling inom biblioteksvärlden.

5.4 Löneutveckling för biblioteksassistenter

I början av studien skickade jag förfrågningar till SKTF (bilaga VII) i Uppsala, Västerås och Stockholm. Ingen av dem svarade. Jag ringde därför till SKTF i Stockholm och pratade med en anställd, som uttryckte sitt intresse för studien och lovade att återkomma, men gjorde inte det. Jag kontaktade åter samtliga SKTF kontor med e-post (i vissa fall mer än en gång), utan framgång. Mina förfrågningar till Uppsala kommuns arkiv blev också obesvarade. Denna del av studien kunde därmed inte fullföljas.

Kierkegaard och Warne (2011, s. 11) lyckades bättre när det gäller nuvarande lönenivåer, och rapporterade att bibliotekarier har ett lönespann på 22 700-27 850 kr (medianlön 25 100 kr), och biblioteksassistenter på 19 000-23 000 (medianlön 21 000 kr).

5.5 Biblioteksassistenter i Sverige

Inom den svenska biblioteksvärlden, och särskilt bland bibliotekspersonalen, är biblioteksassistenterna och deras funktion ett vanligt samtalsämne enligt min erfarenhet. När man söker efter information (t.ex. på Internet) om bibliotekarieprofessionen i Sverige hittar man en väldigt stor mängd information, dock nästan ingenting om biblioteksassistenter. Detta kan förklaras med att det i Sverige varken finns starka professionella föreningar för biblioteksassistenter eller fackföreningar som koncentrerar sig på denna kategori. Liksom i andra länder (t.ex. Toolis, 1976, enl. Goulding, 1999, s. 13 och Rodgers, 1997, s.1), kan man säga att biblioteksassistenter på svenska bibliotek är osynliga människor i debatter och studier.

Lindvall och Meyer (2008) påpekar (s. 9) att det idag inte finns några formella krav på utbildning för anställning som biblioteksassistent. Jag ser hittills endast en klen politisk vilja i Sverige att professionalisera biblioteksassistenterna (framför allt genom tidigare, numera nedlagda utbildningar samt Örebro universitets förslag till en högskoleutbildning för biblioteksassistenter, som hade stöd av SKTF men inte blev av), och tvärtom en klar motvilja från bibliotekariernas sida och deras föreningar (Nilsson, 2003; Kierkegaard, 2004).

Tiden har förändrat innehållet i biblioteksassistenternas yrkesroll. Från att ha varit strikt avgränsad från bibliotekarieprofessionen har gränserna med tiden blivit alltmer suddiga mellan arbetsuppgifterna för dessa grupper (dock inte deras status eller karriärmöjligheter). Fortfarande kan assistenternas arbetsuppgifter variera mycket,

beroende på bibliotekens storlek, typ, mål samt placering på landsbygden eller i staden. Ofta har assistenterna tilldelats ett större ansvar och mer varierande arbetsuppgifter, men fortfarande utan krav på att ha en akademisk utbildning.

Både bibliotekarier och biblioteksassistenter oroar sig för att den ökande användningen av IT kommer att leda till förlorade arbetstillfällen. Mest oroade är biblioteksassistenter, eftersom de oftare är anställda på tidsbegränsade kontrakt och/eller på deltid. Idag förväntar sig allmänheten kompetent och professionell service från de biblioteksanställda, vilket ökar pressen på chefer att anställa kvalificerad personal. Det som framförallt efterfrågas är avancerad teknikkompetens. Allmänheten kan idag också sköta de flesta biblioteksrelaterade ärendena hemifrån. Detta kan resultera i att biblioteken kan försöka ersätta lediga biblioteksassistenttjänster med tjänster som kräver bra IT kunskaper. Jag tror dock att biblioteken har svårt att anställa IT-kompetenta medarbetare om de förblir hierarkiska i sina befattningar, där biblioteksassistenter och tekniker är klart underställda bibliotekarier. Bibliotekens lönenivåer för tekniker ligger också långt under lönerna i den privata sektorn. För närvarande behöver man inte befara högkvalificerade IT-tekniker som konkurrenter till biblioteksassistenttjänster. Det är däremot mer sannolikt att biblioteken fortsätter med trenden att ersätta assistenter med bibliotekarier.

Sammanfattningsvis finns i de svenska biblioteken huvudsakligen två yrkeskategorier (om man bortser från tekniker, städpersonal, vakter m.m.). Om man inte har bibliotekarie examen kan man endast bli anställd som biblioteksassistent och hamnar i ett yrke med lägre löner än bibliotekarier och utan karriärmöjligheter (åtminstone utan egna, dyra satsningar på vidareutbildning till bibliotekarie).

Biblioteksassistenter med akademisk utbildning är ganska vanliga. De har endast begränsade möjligheter till utveckling, och ingen karriärmöjlighet, inom de befintliga resurserna på arbetsplatsen. Ofta använder inte biblioteken deras specifika kunskaper.

Biblioteksassistenter utan högre utbildning, som i många fall varken har tillräcklig IT-kompetens eller kunskaper i informationssökning, kan få krav att utföra arbetsuppgifter som ligger utanför deras färdigheter, vilket skapar frustration. Samtidigt upplever bibliotekarierna assistenter mer och mer som konkurrenter, eftersom deras och bibliotekariernas arbetsuppgifter blir mer och mer likartade (enligt intervjuerna).

En vanlig föreställning bland bibliotekarier är att ”det *måste* finnas skillnad” i arbetsuppgifterna mellan de två kategorierna p.g.a. de olika utbildningarna (intervjuerna). Detta kan tolkas inom Abbotts (1988) ram som ett försök från bibliotekarierna att skydda sitt professionella revir (*jurisdiction*) mot assistenterna (vilka verkar upplevas som en annan, konkurrerande profession) genom att basera skillnaderna mellan de två kategorierna på avsaknaden av en professionell utbildning för assistenterna, och samtidigt minska risken för en invasion till det egna professionella reviret genom att sätta sig emot försöken att införa en sådan professionell utbildning för assistenterna.

Flera biblioteksassistenttjänster på Uppsala Stadsbibliotek har omvandlats till bibliotekarietjänster under de sista fem åren (intervju med Ulla Hjorton, enhetschef,

Uppsala Stadsbibliotek). Lindvall och Meyer (2008, s. 5) fick flera gånger under deras utbildning på Borås Högskola höra att biblioteksassistenter kommer att försvinna inom en nära framtid och att bibliotekarierna kommer att ta hand om assistenternas arbetsuppgifter. Enligt Göransson och Jarnbjer (2001, s. 2) har flera kommuner inrättat bibliotekarietjänster även på filialbibliotek som tidigare hade endast assistenter. Å andra sidan märker man på flera svenska bibliotek att assistenternas funktioner blir viktigare och bredare med tiden. En konflikt finns mellan besparingspolitik och viljan att bemanna varje bibliotek med bibliotekarieutbildad personal. Det är också svårt eller omöjligt att avskeda tillsvidareanställda biblioteksassistenter för att ersätta dem med bibliotekarier, och processen måste ske långsamt genom naturliga avgångar och pensionering.

Trenden med en minskning av antalet tjänster som biblioteksassistent, som noterades ovan, bekräftas i två nyligen publicerade artiklar. Mellan 2008 och 2010 minskade antalet biblioteksassistenter i Sverige från 3 144 till 2 806, dvs. med 11% (Kierkegaard och Warne, 2011, s. 1, 10). I Västerås minskade antalet assistenter med hälften under de sista 15 åren (Kierkegaard, 2011, s. 10).

Ungefär 60% av bibliotekscheferna som besvarade en enkät av tidningen Vision hade dragit ner på antalet biblioteksassistenter under de senaste tre åren (Kierkegaard och Warne, 2011, s. 10). Budgetneddragningar var orsaken i hälften av fallen, medan i den andra hälften hade assistenttjänsterna omvandlats till bibliotekarietjänster, eller anställningar som specialister (ibid.). Detta var en kombination av ett medvetet val och svårigheten att rekrytera sökande till assistenttjänster med rätta kompetenser. Biblioteksassistenter har helt försvunnit i flera kommuner (ibid.). I vissa kommuner har man t.o.m. tagit ett formellt beslut om att alla assistenttjänster ska ersättas med bibliotekarier (ibid.).

Om man tolkar de nuvarande tendenserna, är det osannolikt att biblioteksassistentyrket kommer att bli bättre professionaliserat inom en nära framtid genom en specifik utbildning. Samtidigt, kommer detta yrke troligen att förbli marginaliserat utan en sådan utbildning, eller att det förvandlas från en profession till ett ”väntrum” där personer med andra kvalifikationer väntar på första tillfälle till ett mer passande arbete (vilket redan sker i vissa fall).

5.5.1 Jämförelse av biblioteksassistenterna i Sverige och i andra länder

Två praktiska problem finns i utförandet av denna jämförelse. Det första är att benämningen av icke-bibliotekarier anställda vid biblioteken varierar med länderna, och i flera länder finns det olika kategorier som kan betraktas som motsvarande Sveriges biblioteksassistenter. I flera engelskspråkiga länder kan det finnas t.ex. både *library assistants* och *library technicians* vid samma bibliotek. Eftersom de alla utför arbetsuppgifter jämförbara med svenska biblioteksassistenter betraktar jag alla sådana benämningar och kategorier som ekvivalenta till svenska biblioteksassistenter.

Det andra problemet är att jag baserar denna jämförelse på litteraturen, och därmed är mina källor inte helt aktuella. Trots att det finns långt mer engelskspråkig litteratur om biblioteksassistenter och motsvarande kategorier än på svenska, är merparten av den engelskspråkiga litteraturen jag hittade från 90-talet och tidiga 00-talet. Det är helt möjligt att jag har missat litteratur publicerad under de senaste åren, eftersom sådan litteratur inte har hunnit citeras av andra och/eller ännu inte diskuterats i lättillgängliga Internetkällor.

Processen att anställa ett ökande antal biblioteksassistenter verkar vara vanlig i bl.a. USA. Detta har tolkats (Litwin, 2010, s.44) som en politisk allians mellan ledningen och biblioteksassistenterna med de dubbla målen att deprofessionalisera bibliotekarierna och samtidigt tillåta ledningen att applicera en starkare kontroll av bibliotekspersonalens arbetsuppgifter (gemensamt kallad ”professionella” av ledningen) genom att företrädesvis anställa biblioteksassistenter. Antalet anställda som biblioteksassistenter i USA är t.ex. långt högre än bibliotekarier (Bureau of Labor Statistics, 2010a, 2010b). Dock är det också vanligare för biblioteksassistenter att vara anställda på deltid (se ovan, och ibid.).

Situationen i Sverige verkar vara den motsatta. Det finns en tydlig minskning av antalet biblioteksassistenttjänster och en tendens att ersätta dem med bibliotekarier (se föregående sektion). Biblioteksassistenter som profession visar därmed i Sverige tecken på att vara den förlorande sidan i konkurrensen (enligt Abbotts, 1988, mening) gentemot bibliotekarier.

Moriaritys (1982, enligt Davidson-Arnott och Kay, 1998, s. 550) påpekande att det är fördelaktigt för alla att biblioteksassistenter utbildas på ett formellt sätt innan de anställs på biblioteken står i direkt motsats till bemötandet av förslaget från Örebro universitet 2003 att införa en högskoleutbildning för biblioteksassistenter (Nilsson, 2003). Förslaget fick så pass starkt motstånd från bibliotekariernas organisationer och fackföreningar att planerna aldrig vidareutvecklades (Kierkegaard, 2004).

En svensk trend som motsvarar trenderna i andra länder är däremot att biblioteksassistenternas arbetsuppgifter blev mer och mer likartade bibliotekariernas (t.ex. Younger, 1996; Bureau of Labor Statistics, 2010a, 2010b).

6 Slutsatser

På 80- talet var uppdelningen mellan bibliotekarier och biblioteksassistenter mycket hierarkisk. Assistenterna fick till exempel inte ens svara i telefonen, vägleda användare osv. Detta har gradvis ändrats, bl.a. p.g.a. teknikutvecklingen. Detta började med införandet av robotar, och fortsatte med upphörandet av bokvård samt införandet av ökande IT-relaterade bibliotekstjänster (t.ex. e-böcker, online utlåning m.m.). Reaktionen från biblioteksbesökarna har också bidragit till ändringar. Till exempel blev besökare ofta irriterade när de ställde frågor till en biblioteksassistent och blev hänvisade av denne till en bibliotekarie, eftersom biblioteksassistenten inte hade befogenhet att svara.

Den hierarkiska ställningen mellan bibliotekarier och assistenter har minskat, dock är den inte helt avskaffad. På flera bibliotek (t.ex. bibliotek 1, samt Uppsala Stadsbibliotek) markerar och synliggör man skillnaden i yttre tjänsten, t.ex. genom att ha stående assistenter och sittande bibliotekarier på olika delar av bibliotek.

Det finns för närvarande inga tecken på att de nedlagda utbildningarna till biblioteksassistent kommer att återupptas (om man extrapolerar från Kierkegaard, 2004 och Wikbretz, e-post 2011). Detta ökar naturligtvis tendensen att yrket biblioteksassistent förblir marginaliserat i den nära framtiden.

En yrkesmobilitet mellan biblioteksassistenter och bibliotekarier som en del i karriären existerar över huvud taget inte i Sverige. För att en biblioteksassistent ska bli bibliotekarie krävs det en vidareutbildning som är helt jämförbar i omfattning med den utbildning som krävs för att byta till en helt annorlunda profession/karriär. I den meningen kan man klassificera de två kategorierna i Sverige som skilda professioner enligt Abbotts ramverk (2008, s. 80, 102, 223 m.m.).

Karriärgränserna mellan bibliotekarier och andra biblioteksanställda som motsvarar assistenter är suddigare i flera andra länder. Där är det fullt möjligt för biblioteksanställda med andra utbildningar än bibliotekarie att nå de högsta tjänsterna inom biblioteket. Dessutom utgör en bibliotekarieutbildning ingen garanti för en bibliotekarietjänst som miniminivå inom biblioteksvärlden (se sektion 2.1 ovan).

Biblioteksassistenterna i Sverige saknar andra professionella attribut som diskuteras av Abbott (2008, huvudsakligen kap. 4 och 8), nämligen starka professionella organisationer och, i nuläget, en särskild utbildningslinje. Man bör förvänta sig att den andel av biblioteksassistenterna som är överkvalificerade för detta yrke fortsättningsvis betraktar assistentarbete som ett "väntrum" tills ett mer passande yrke blir tillgängligt (enligt intervjuerna med biblioteksassistenter). Intresset för att vidareutbilda sig till bibliotekarie kan spås förbli ett intressant alternativ endast för en liten minoritet av assistenterna.

Det finns, av allt att döma från min undersökning av biblioteksbesökare, en viss allmän medvetenhet om att biblioteksassistenter och bibliotekarier är skilda yrkeskategorier. Dvs., det stämmer inte att assistenterna är "osynliga människor" i samhällets ögon (i motsats till Toolis, 1976). I den meningen bör det finnas utrymme att stärka biblioteksassistenternas roll som profession i allmänhetens ögon. Detta skulle man främst kunna uppnå genom att inrätta specifika utbildningar och yrkesföreningar. Det är dock troligt att bibliotekarierna uppfattar assistenterna som en hotande, konkurrerande profession mot deras egen (se Lindvall och Meyer, 2008), och det dokumenterade motståndet från bibliotekarieföreningar mot en formell utbildning till biblioteksassistenter (Kierkegaard, 2004) kan tolkas inom Abbotts (2008, del I) konceptuella ramverk för konkurrens mellan professioner.

Det stämmer däremot att biblioteksassistenter i Sverige är "osynliga människor" i ett professionellt, politiskt och fackligt sammanhang. Man bör inte förvänta sig att konkreta steg kommer att tas i en nära framtid till en professionalisering av kategorin, eller till att bättre karriärmöjligheter anordnas för biblioteksassistenter inom biblioteksvärlden.

Inom relationer mellan biblioteksassistenter och andra professioner, kan man notera att samspelet mellan lärare och biblioteksassistenter är asymmetrisk, med assistenterna klart underställda (Alexandersson och Limberg, s. 74), på ett sätt som påminner om den tidigare mer hierarkiska strukturen inom biblioteken.

6.1 Vidare tankar och förslag till fortsatt forskning

Den nuvarande studien kan betraktas som otillräcklig för att kunna dra slutsatser på en nationell nivå. Flera studier av alla relevanta aspekter och inom andra geografiska områden inom Sverige (och särskilt en jämförelse mellan tätort och glesbygd) bör utföras.

Med hänsyn till framtida studier, bör uppmärksamhet ägnas åt integrationsaspekter, både på hur bibliotekspersonalens språk- och kulturella kunskaper används i tjänsten, och hur behoven hos befolkningsgrupper med utländsk bakgrund stöds av folkbiblioteken (se t.ex. Bergkvist, 2008). Detta med hänsyn till att biblioteksassistenter ofta har utländska bakgrunder, ett brett utbud av språkkunskaper och inte sällan akademiska utbildningar från sina ursprungsländer.

Käll- och litteraturförteckning

Muntliga och e-post källor

Hjorton, Ulla, Uppsalas Stadsdelsbiblioteken (flera konversationer och e-post under 2011).

Larsson, Christine, Uppsala Stadsbibliotek (flera konversationer och e-post 2011)

Wikbretz, Märet, Härnösand (e-post oktober 2011).

Intervjuer med 4 pensionerade och 4 verksamma biblioteksassistenter, samt 4 bibliotekarier (2011).

Inspelningar och transkriberingar i författarens ägo.

Enkäten

Enkätsvar från 4 pensionerade biblioteksassistenter (2011)

Enkätsvar från 4 arbetande assistenter (2011)

Enkätsvar från 78 biblioteksbesökare (2011)

Original i författarens ägo.

Tryckta och elektroniska källor

Abbott, Andrew (1998). *The System of Professions: An essay on the division of expert labor*. Chicago: The University of Chicago Press.

Alexandersson, Mikael & Limberg, Louise (2004). Textflytt och sökslump. Informationssökning via skolbibliotek. *Forskning i fokus* (18): 128 s.

American Library Association (1995). *Milestones of the library support staff movement*. http://www.ala.org/ala/aboutala/offices/hrdr/librarysupportstaff/milestones_of_the_library_support_staff_movement.cfm [2011-08-20]

American Library Association (2011). *Overview of library support staff*. http://www.ala.org/ala/aboutala/offices/hrdr/librarysupportstaff/overview_of_library_support_staff.cfm [2011-08-20]

Andersson, Linda & Dahlén, Johanna (2011). Bibliotekarie – vad är du, vad kan du, vad vill du? En kvalitativ studie om bibliotekariestudenters och utbildningsrepresentanters syn på yrkesidentitet, kompetens och karriär. *Kandidatupps. i Biblioteks- och Informationsvetenskap Borås: BHS*, 2011 (19): 31 s.

anonym (2009). Hvordan bli biblioteksassistent i Norge. <http://biblioteksvar.no/arkiv/viewdialog.php?id=10872> [2011-08-13]

Aspers, Patrik. (2007). *Etnografiska metoder*. Malmö: Liber.

Auld, Lawrence W. S. (1990). Seven imperatives for library education. *Library Journal* (115), 55-59.

Bailey, Jean (ed.) (1993). *Sharing the challenges: Library technicians in the 1990s*. Adelaide: Auslib Press.

Bedford, Sarah (2008). *Paraprofessional library staff: Their work, roles and skills*. Dissertation, University of Sheffield, 89 + XXIV s.
http://dagda.shef.ac.uk/dissertations/2007-08/External/Bedford_Sarah_MALib.pdf
[2011-08-14]

Bergkvist, Marie (2008). *Personer med annat modersmål än svenska och bibliotekets service*. Kandidat-uppsats, Biblioteks och Informationsvetenskap, Umeå universitet, 32 s. <http://umu.diva-portal.org/smash/record.jsf?pid=diva2:209745> [2011-10-08]

Bowman, Robert J. (1988). Library technicians under and over. *Canadian Library Journal*, 45 (4), 229-233.

Bureau of Labor Statistics (2010a). Library technicians and library assistants. *Occupational outlook handbook, 2010-2011 edition*. United States Department of Labor. <http://stats.bls.gov/oco/ocos316.htm> [2011-11-27]

Bureau of Labor Statistics (2010b). Librarians. *Occupational outlook handbook, 2010-2011 edition*. United States Department of Labor. <http://stats.bls.gov/oco/ocos316.htm> [2011-11-27]

Colorado State Library (2000). Trends in library paraprofessional employment. *Fast Facts, recent Statistics from the Library Research Service*, ED3/110.10/No. 165, <http://www.lrs.org/documents/fastfacts/165paraprotrend.pdf> [2011-08-13]

Cottam, K M (1986). The MLS: For the public good or for our good? *Library Journal*, 111(3), 111-114.

Davidson-Arnott, Frances & Kay, Deborah (1998). Library technician programs: Skills-oriented paraprofessional education. *Library Trends*, 46(3), 540-563.

Dillon, Joanne (2000). The professionalism of New Zealand library assistants. *New Zealand Libraries* (49, n. 3), s. 89-93.

Goulding, Anne (1993). *Managing public library support staff in times of change*. PhD Thesis, Dept. of Information Studies, University of Sheffield

Goulding, Anne (1996). *Managing change for library support staff*. Aldershot: Ashgate Publishing.

Grady, Jenifer & Marson, Barbara (2008). *The Library Support Staff Certification Program: past, present and future*. World Library and Information Congress, 74th IFLA

General Conference and Council. http://archive.ifla.org/IV/ifla74/papers/136-Grady_Marson-en.pdf [2011-08-27]

Göransson, M. & Jarnbjer, A. (2001). *Fokus på bibliotekarien – ett arbetslivsperspektiv*. Magupps. Borås: BHS, 2001 (50).

Haigh, Sandra & Cullen, Rowena (2006). Not just a smiling face: An analysis of the job of the public library assistant in New Zealand. *New Zealand Libraries* (49, n. 13), s. 447-464.

Howarth, Lynne C. (1998). The role of the paraprofessional in technical services in libraries. *Library Trends* (46, n. 3), 526-539.

Huling, N (1996). Paraprofessional at the reference desks: Not “whether” but “how.” *Alki*, 12(2), 19-20.

Hyland, Margaret & Naylor, Pamela (1993). Education of library technicians in Australia. In Bailey, Jean (ed.), *Sharing the challenges: Library technicians in the 1990s*. Adelaide, S Australia, Auslib Press, p. 64-69.

Kemp, J. H (1995). Reevaluating support staff positions. *Library Administration & Management*, 9(1), 37-43.

Kierkegaard, Mårten (2004). Biblioteksutbildning läggs på is. *SKTF-tidningen*, <http://www.skftidningen.se/artikel/biblioteksutbildning-laeggs-pa-45792> [2011-08-13]

Kierkegaard, Mårten (2011). ”Utan krav på utbildning kan vi inte kräva högre lön”. *Tidningen Vision* (tidigare *SKTF-tidningen*) (4), 10-11.

Kierkegaard, Mårten & Warne, Karin (2011). Sex av tio drar ned på assistenter. *Tidningen Vision* (tidigare *SKTF-tidningen*) (4), 10.

Kvale, Steinar. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.

Lijnzaad, Mary & Atkins, Leonie (2001). The new library technician qualification: is it already out of date? *11th National Library Technicians Conference*, <http://conferences.alia.org.au/libtec2001/papers/lijnzaad.atkins.html> [2011-09-04]

Lindvall, Olof & Meyer, Sarah (2008). *Bibliotekarier och biblioteksassistenter. Två yrkesgrupper som krockar?* Magupps. Borås: BHS, 2008 (77): 77 s.

Litwin, R. (2010). The library paraprofessional movement and the deprofessionalization of librarianship. *Progressive Librarian*, nr 33, s. 43-60.

Martinez, Edward B. (1989) *In the beginning, there was the support staff*. http://www.ala.org/ala/aboutala/offices/hrdr/librarysupportstaff/history_of_library_support_staff.cfm [2011-08-20]

- Moriarity, Wendy (1982). The new breed: library technicians in Canada. *Canadian Library Journal*, 39(4), 237-239.
- Nettlefold, Brian A. (1989). Paraprofessionalism in librarianship. *International Library Review*, 21 (4), 519-531.
- Nilsson, Lasse (2003-05-07) Biblioteksassistenter kan få högskoleutbildning. *SKTF-tidningen*, <http://www.sktftidningen.se/artikel/biblioteksassistenter-kan-fa-hoegskoleutbildning-44478> [2011-08-13]
- Oberg, L R; Mentges, M. E.; McDermount, P N., & Harusadangkul, V. (1992). The role, status, and working conditions of paraprofessionals: A national survey of academic libraries. *College & Research Libraries*, 53(3), 215-238.
- Rider, Mary M. (1996). Developing new roles of paraprofessionals in cataloging. *Journal of Academic Librarianship*, 22(1), 26-32.
- Rodgers, Terry (1997). *The Library Paraprofessional: Notes from the underground*. Jefferson: McFarland & Company.
- Sundström, Karin (2008). *Bemötande på bibliotek*. Regionbibliotek Stockholm. http://www.regionbiblioteket.se/upload/_Dokument/Bemotanderapport.pdf [2011-09-18]
- Toolis, Lorna (1976). Invisible people: Library assistants. *Emergency Librarian* (4), 19-21.
- Trost, Jan (2005). *Kvalitativa intervjuer*. Lund: Studentlitteratur.
- Turner, D. J. & Grotzky, M. E. (1995). They teach too: A role of paraprofessionals in library instructions. In L. M. martin (Ed.), *Library instruction revisited: Bibliographic instruction comes of age* (pp.181-193). New York: Haworth Press.
- Vinnå, Birgitta & Rönström, Ulla (1987). Arbetslag på bibliotek: Sudda ut gränserna! *Kultur Ella*, 2, s. 8-9.
- White, Herbert S. (1991). Librarianship – Accept the status quo or leave it? *Library Journal* (116), s. 68-69.
- White, Herbert S. (1995). Educating for the now and future profession. *Library Journal* (120), s. 44-46.
- Wildemuth, Barbara M. (2009). *Applications of social research methods to questions in information and library science*. Westport: Libraries Unlimited.
- Wilson, Antony M. & Hermanson, Robert (1998). Educating and training library practitioners: A comparative history with trends and recommendations. *Library Trends* (46, n. 3), 467-504.

http://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8172/librarytrendsv46i3e_opt.pdf?sequence=1 [2011-08-13]

Younger, Jennifer A. (1996). Support staff and librarians in cataloging. *Cataloging & Classification Quarterly* (23), s. 27-47.

Bilagor

Bilaga Ia

Brev och enkät till pensionerade, f.d. biblioteksassistenter

Hej!

DU är inbjuden att delta i ett forskningsprojekt. Innan du bestämmer dig för att delta, är det viktigt för dig att förstå varför denna forskning görs och vad det kommer att innebära.

Jag läser bibliotekarie utbildningen och håller på att skriva en kandidatuppsats som handlar om biblioteksassistenternas arbetsuppgifter, lön och status i biblioteket.

Projekttitel: Biblioteksassistent - en yrkesroll i förändring.

Projektet kommer att kartlägga då- och nuvarande arbete, roll och kompetens hos biblioteksassistenter på folkbibliotek. Eftersom projektet handlar om utvecklingen under perioden 1980-2011 är jag intresserad av att Ni som jobbar/jobbad någon gång under den tiden skulle svara på följande frågor.

Detta bör inte ta mer än 30 minuter, och du kommer att intervjuas bara en gång. Men det kan vara nödvändigt att kontakta dig lite senare, för att klargöra eventuella oklara uttalanden i svaren.

Intervjuerna kommer att spelas in och därefter att transkriberas på ett sammanfattat sätt, inte ordagrant. Innehållet i intervjun är konfidentiellt till forskningsprojektet, så ni kan lita på att vara så öppen och ärlig om dina erfarenheter och tankar som du vill.

Med vänlig hälsning

Eva Savazzi

Ta tillfället i akt att dela dina tankar om bibliotekets framtid. Ta med den ifyllda enkäten och intervjuguiden till intervjun.

Enkät

1. Kön
 - Man
 - Kvinna

2. Vilket år föddes du? _____

3. Utbildning
 - Gymnasium
 - Högskola/Universitet
 - Annat _____

4. Hur fick du jobbet som biblioteksassistent?
 - Annons
 - Kontakter
 - Annat _____

Bilaga Ib

Intervjuguide till pensionerade, f.d. biblioteksassistenter

1. Hur kom det sig att du valde detta yrke?

2. Vilka arbetsuppgifter/ansvarsområde hade du?

3. Vad hade du för ”titel” (t.ex. kontorist, biblioteksassistent osv.) då?

4. Ungefär hur stor var din inkomst efter skatt/månad? _____
5. Kommer du ihåg hur många bibliotekarier respektive biblioteksassistenter jobbade då?

6. Mellan vilka år arbetade du som biblioteksassistent?

7. Fanns det gott om biblioteksassistentsjobb eller var det hög konkurrens när du började? _____
8. Vilka var anställningskriterierna då du anställdes? Fanns det krav på utbildning/erfarenhet?

9. Var du nöjd med det inflytande och den medbestämmanderätt du hade på din arbetsplats, eller hade du velat ha större inflytande över verksamheten?

10. Fanns det en hierarkisk indelning mellan assistenter och bibliotekarier? På vilket sätt?

11. Sakerna som du absolut INTE fick göra, alltså måste ni hänvisa till bibliotekarie?

12. Märkte du någon sorts förändring av strukturen/arbetsuppgifterna innan ni gick i pension?

13. Var du kvar på din arbetsplats när Internet kom till biblioteket? Märkte du någon sorts förändring på biblioteks frågor? Kom det en annan grupp användare? Hur upplevde du det? Fick du fortbildning på det?

14. Om du hade fått vara bibliotekschef för en dag, någon gång i början/slutet av din tid som biblioteksassistent, vad hade du eventuellt velat förändra/prioritera?

15. Har du synpunkter på denna undersökning eller finns det frågor som vi missat? Skriv gärna här:

Du kommer att ge ett värdefullt bidrag till förståelsen av denna fråga inom biblioteks- och informationsvetenskap och främja kunskap.

Tack för din hjälp, Eva (2011)

Bilaga II

Enkät till biblioteksassistenter i bibliotek 1

Ta tillfället i akt att dela dina tankar om bibliotekets framtid. Ta med den ifyllda enkäten till intervjun.

Obs! Alla svar behandlas anonymt.

1. Kön
 - Man
 - Kvinna

2. Födelseår

3. Utbildning
 - Gymnasium
 - Högskola/Universitet
 - Annat _____

4. Hur kom du in i biblioteksbranschen
 - Annonser
 - Kontakter
 - Annat _____

5. Varför sökte du dig till biblioteksbranschen
 - Litteratur intresserad
 - Tycker om att ge service
 - Annat _____

6. Planerar du att förbli engagerad inom biblioteks fältet.

7. Har du planer på att lämna biblioteks fältet för ett annat område.
 - Ja.
 - Delvis.
 - Nej.
 - Ingen uppfattning.

8. Funderar du på att återgå till skolan (du får möjligheten att vidareutveckla denna och följande två frågor på intervjun)

- Ja.
- Delvis.
- Nej.
- Ingen uppfattning.

9. Om ja, vilka av dessa faktorer nedan skulle mest uppmuntra dig till en biblioteks/informations examen.

- Vill utvecklas vidare
- Vill få större inflytande inom organisationen
- Mer respekt/högre status/prestige
- Ingen uppfattning.

10. Om nej, varför vill du inte vidare utbilda dig

- Nöjd med nuvarande position
- Ekonomiska begränsningar
- Inte så stor löneskillnad mellan bibliotekarie/assistenter
- Skulle inte förbättra ersättning trots många års erfarenhet
- Planerar inte att förbli anställd
- Tidsbrist
- Studie motivationen saknas
- Inte nödvändigt i nuvarande befattning
-

Annat _____

11. Anser du att du och ditt bidrag som assistent till biblioteksverksamhet betraktas som värdefull av:

Andra biblioteksassistenter:

- Ja
- Nej

Bibliotekarier och dina chefer:

- Ja
- Nej

Biblioteksbesökare:

- Ja
- Nej

Kommentarer _____

Data kommer att sammanställas. Enskilda svar kan komma att citeras anonymt, och ska redigeras för att garantera anonymiteten av respondenten.

Tack för din hjälp, Eva (2011)

Bilaga III

Intervjuguide till assistenter i stadsbibliotek

1. Vilka av följande faktorer uppmuntrar dig att stanna kvar i organisation. Välj upp till 3.
 - Flexibla arbetstider
 - Mångfalds arbetsplats
 - Varierande/trivsamma arbetsuppgifter
 - Lyhörd förvaltning/bra ledarskap
 - Möjligheter till utveckling/fortbildning
 - Annat _____
2. Ditt ansvarsområde

3. Vilka av följande faktorer hindrar dig mest från att vidareutbilda dig inom biblioteksbranschen. Välj upp till 3.
 - Alltför högteknologisk karaktär av bibliotekarieyrket
 - Ont om jobb
 - Låg lön
 - För höga utbildningskrav
 - Låg prestige
 - Brist på möjligheter att få jobb
 - Övrigt _____
4. Bearbeta vidare följande frågor från enkäten:
5. Funderar du på att vidareutbilda dig till bibliotekarie?
6. Om ja, vilka faktorer skulle uppmuntra dig till en biblioteks/informations examen?
7. Om nej, varför vill inte du vidareutbilda dig?
8. Enligt din uppfattning, behöver bibliotekens personal fortsätta att vara indelad i kategorierna assistenter och bibliotekarier, eller skulle det istället behövas personal med flera och mer specifika kompetenser (t.ex. musik, filmer, IT-pedagogi, IT-teknik och media, mjukvara)?

Tack för din hjälp, Eva (2011)

Bilaga IV

Intervjuguide till bibliotekschef i bibliotek 2

Alla svar kommer att behandlas konfidentiellt. Inga namn på enskilda kommer att samlas in, inte heller kommer namnet på biblioteket avslöjas.

1. Varför finns det inte biblioteksassistenter?
2. Vad beror det på - finns det krav på högre kvalitet?
3. Eller högre krav på effektivitet?
4. Är ni nöjda med att det inte finns biblioteksassistenter? Skulle ni ändra på det?
5. Hur gick facket med på det?
6. Fick du/ni bestämma det, eller blev det ett ”centralt” eller ”uppifrån” beslut?
7. Nackdelar och fördelar utan assistenter.
8. Hur fördelar ni arbetsuppgifterna?
9. Arbetsuppgifter som i princip är lämpliga för assistenter, hur fördelar ni dem?

Tack för din hjälp! Eva, 2011

Bilaga V

Intervjuguide till bibliotekarier i bibliotek 2

Alla svar kommer att behandlas konfidentiellt. Inga namn på enskilda kommer att samlas in, inte heller kommer namnet på biblioteket avslöjas.

1. Är ni nöjda med att det inte finns biblioteksassistenter? Skulle ni ändra på det?
2. Nackdelar och fördelar utan assistenter.
3. Hur fördelar ni arbetsuppgifterna?
4. Arbetsuppgifter som i princip är lämpliga för assistenter, hur fördelar ni dem?
5. Om du var bibliotekschef för en dag vad skulle du då vilja göra för förändring/prioritera för att göra biblioteket ännu bättre

Tack för din hjälp! Eva, 2011

Bilaga VI

Enkät till biblioteksbesökare

1. Kön
 - Man
 - Kvinna

2. Födelseår

3. Är du medveten att bibliotekspersonalen som tar hand om besökare är indelade i två yrkeskategorier: bibliotekarier och biblioteksassistenter?
 - Ja
 - Nej

Om du svarade Ja på föregående fråga, kan du svara på frågor 4 och 5. Om nej, fortsätt till fråga 6.

4. Är du nöjd med den service du får från bibliotekarier?

- Ja
- Nej

5. Är du nöjd med den service du får från biblioteksassistenter?

- Ja
- Nej

6. Är du nöjd med den service du får från biblioteksanställda?

- Ja
- Nej

7. Har du kommentarer?

Tack för din hjälp, Eva (2011)

Bilaga VII

Brev till SKTF

Hej!

Jag är en tjej som läser på bibliotekarieutbildningen och håller på att skriva en kandidatuppsats som handlar om biblioteksassistenternas roll, status, lön i biblioteket.

Jag vill gärna veta statistik på hur många som jobbade och lönenivån som biblioteksassistent från år 1980, 1990, 2000, 2010, t.o.m. nu. Jag tänker jämföra för att se om biblioteksassistenternas antal har minskat, och hur mycket har lönerna ökat procentuellt år efter år.

Jag är medveten om det att det finns individuella lönesättningar, men jag kan gärna få ett genomsnitt.

Jag tycker att detta är ett intressant ämne och ett område som ska belysas. Själv jobbar jag som biblioteksassistent.

Om däremot denna förfrågan är för bred eller oklar, v.g. kontakta mig via e-post eller telefon (detaljer anges). Jag skulle föredra att denna information levereras antingen via e-post eller per post.

Jag vore tacksam om ni kunde bekräfta skriftligen att ni har fått denna begäran.

Med vänlig hälsning

Eva Savazzi